

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра соціальної роботи

На правах рукопису

Кріпак Марія Андріївна

“Особливості формування уявлень про гендерні ролі у підлітків в міжособистісному спілкуванні”

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня
бакалавра соціальної роботи

Науковий керівник:
Доктор філософії з галузі соціальної роботи,
Асистент кафедри соціальної роботи
Бутенко Надія Віталіївна

Допустити до захисту в ЕК

Кафедра соціальної роботи

Завідувач кафедри соціальної роботи

Кандидат соціологічних наук, доцент

_____ Леся ЛЮТА
(підпис)

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ГЕНДЕРНІ РОЛІ	5
1.1 Зміст поняття “гендерна соціалізація”	5
1.2 Уявлення про гендерні ролі на практиці.....	11
1.3 Гендерні ролі в освіті та соціальній роботі.....	19
1.4 Модель формування уявлень про гендерні ролі.....	25
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПІДЛІТКІВ ПРО ГЕНДЕРНІ РОЛІ	30
2.1 Обґрунтування вибірки.....	30
2.2 Тропи як джерела уявлень про гендерні ролі	38
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ III. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПІДЛІТКІВ ПРО ГЕНДЕРНІ РОЛІ	51
3.1 Особливості уявлень підлітків про гендерні ролі	51
3.2 Розробка і впровадження програми тренінгів	62
Висновки до розділу 3	65
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Під час соціалізації індивід засвоює соціальні норми, включаючи стереотипи, які мають двоїсту роль: з одного боку, вони надають моделі та шаблони соціальної поведінки, а з іншого – можуть обмежувати особистісний розвиток та самовираження людини.

Гендерні стереотипи набуваються внаслідок гендерної соціалізації. В Україні вони засновані на патріархальних нормах, які детермінують ролі людей у суспільстві за статтю, та є доволі поширеними.

Критичним у формуванні уявлень про гендерні ролі є саме підлітковий вік, адже це час швидких змін у фізичному, психічному та сексуальному розвитку.

Актуальність роботи. Дослідження взаємодії соціального середовища та підліткової особистості на стадії формування є дуже актуальними у період активних суспільних змін, тож доцільність дослідження обумовлюється сучасними тенденціями до трансформацій у питаннях гендерних ролей в українському суспільстві внаслідок війни.

Гендерні стереотипи можуть впливати на особистість, самосприйняття та діяльність людини, а їхній перегляд у контексті соціальної роботи з молоддю має на меті підвищити усвідомленість підлітками автоматичних уявлень, що виникають на основі стереотипів, якими вони можуть керуватися та спонукання їх до рефлексії на цю тему.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації підлітків.

Предмет дослідження – уявлення підлітків про гендерні ролі.

Мета дослідження полягає у дослідженні особливостей уявлень підлітків про гендерну соціалізацію.

Відповідно до мети були визначені такі **завдання** дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз соціолого-психологічної літератури, що стосується процесу гендерної соціалізації особистості.
2. Визначити основні гендерні аспекти та соціально-психологічні чинники, які впливають на гендерну соціалізацію у підлітковому віці.

3. Розробити та апробувати інструмент роботи з негативними гендерними уявленнями.

Методи дослідження:

- теоретичні (аналіз психологічної та соціологічної літератури);
- емпіричні (самостійно створена анкета, стандартизовані методики: опитувальник “Рівень впевненості в собі” за Ф. Зімбардо та методика особистісного диференціалу за В.Б. Шапарь);
- статистичні (кореляційний аналіз).

Вибірка дослідження складає 60 осіб різної статі та гендерної приналежності. Розповсюдження матеріалів дослідження та залучення респондентів відбувається через соціальні мережі та в особистісній взаємодії.

Спеціально розроблені тренінгові сесії можуть значно вплинути на зміну усталених гендерних уявлень підлітків через їхню взаємодію.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи 109 сторінок, з них основного тексту 69 сторінок. Кількість використаних джерел – 60, з них іноземних – 40.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ГЕНДЕРНІ РОЛІ

1.1 Зміст поняття “гендерна соціалізація”

Загальновідомим є факт, що стать людини визначається при народженні на основі аналізу комплексу первинних та вторинних статевих ознак. Окрім більшості людей, яких відносять до категорій “чоловік” або “жінка”, існують також інтерсекс-люди. Їхні статеві ознаки не відповідають соціальним нормам для чоловіків чи жінок. У минулому більшість інтерсекс-людей просто відносили до тієї статі, на яку вони були більш візуально схожі. В останні роки інтерсексуальність почали розглядати з точки зору прав людини. [34, 60]. Стать може впливати на досвід в контексті суспільства, у якому перебуває людина.

Поняття “гендер” з'явилося в соціальному та гуманітарному знанні наприкінці 20 століття як похідне від поняття “стать”, проте гендер – це не біологічна, а соціокультурна категорія, тобто індивід набуває гендер через інтеграцію в суспільне життя [10]. Розрізнення понять “стать” і “гендер” ознаменувало перехід від традиції пояснювати відмінності між чоловіками і жінками біологічними чинниками до можливості пояснення цих відмінностей соціальними і культурними чинниками [9].

Введена в дію постанова Міністерства соціальної політики України “Інструкція щодо врахування гендерних підходів у розробці нормативно-правових актів” (2020) розширює розуміння гендеру та визначає: “гендер — соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок/чоловіків” [11, 15].

Отже, гендер можна описати як набір соціальних характеристик і можливостей, що пов'язані з існуванням у ролі жінки або чоловіка [3]. Це поняття складається з двох ключових сфер: соціальної (загальною системою очікувань, що стосуються гендерних ролей) та особистісної (індивідуальним уявленням особи про себе) [12].

Особистісна сфера гендеру нерозривно пов'язана з концепцією ідентичності, яка необхідна для свідомого визнання себе як унікальної особистості. Ідентичність, визначена Е. Еріксоном, базується на відчутті цілісності та продовжуваності власного існування в часі і просторі, а також на усвідомленні відчуття підтримки зі сторони навколишнього середовища [12].

Варто зазначити, що культурні очікування щодо жінок і чоловіків (гендер) не можуть бути відділеними від спостережень про жіночі та чоловічі фізичні тіла (стать) [43].

Термін “статева ідентичність” визначається як усвідомлення особою свого статевого статусу, у той час як “гендерна ідентичність” передбачає усвідомлення відповідності гендерним ролям, які приписуються особам певної статі, наприклад в конкретній соціокультурній ситуації. Людина може мати визначену статеву ідентичність, але водночас відчувати труднощі з гендерною ідентичністю через невідповідність гендерним ролям, а також невідповідність цих ролей. Беручи до уваги, що гендерні ролі і стереотипи формуються в суспільному контексті і відображають соціокультурні та історичні аспекти, гендерна ідентичність переважно визначається соціальними та історичними чинниками, а не біологічною природою [12].

Якщо людина відчуває себе відповідно до своєї статі, то вона має цисгендерну ідентичність. У випадку, коли вона відчуває себе протилежною статтю або не відчуває приналежності до жодної з них, ми говоримо про трансгендерну особу. Трансспектр також може включати інші форми ідентичності, наприклад, агендерність [25].

Гендерне вираження – це те, як людина вербально та невербально комунікує ознаки, що в контексті певної культури сприймаються іншими як певний гендер. Часто вважають, що гендерна ідентичність визначає гендерне вираження, однак варто зазначити, що для багатьох людей це не так, оскільки гендерна ідентичність багатьох людей не співпадає з їхнім гендерним вираженням [27].

Цис-нормативність передбачає, що люди є цисгендерними або ідентифікуються як “чоловіки” або “жінки”, і що “чоловік” та “жінка” є єдиними та взаємовиключними варіантами гендерної ідентифікації. Цисгендеризм визначається як ідеологія делегітимізації визначення індивідом свого гендеру, яка підтримується через соціальні практики та інститути [42].

Соціальна сфера гендеру формується в процесі соціалізації, яка триває з народження протягом життя та описується як процес вивчення та прийняття соціальних норм, правил і моделей поведінки під час взаємодії особистості з соціальним оточенням [20]. Гендерна соціалізація представляє собою процес набуття гендерних ролей та відповідної гендерної поведінки [41].

Виділяють дві форми гендерної соціалізації: адаптивна полягає у зовнішньому пристосуванні до існуючих гендерних відносин, норм і ролей, а інтеріоризація передбачає внутрішнє усвідомлення та засвоєння чоловічих і жіночих ролей, гендерних відносин [12].

Гендерні відносини – це спосіб, у який особи будь-якого гендерного визначення взаємодіють один з одним на індивідуальному та інституційному рівнях. Вони відображають динаміку влади між особами будь-якого гендерного визначення, а також перетинаються з такими факторами, як раса, етнічність, інвалідність, вік, клас і т. д. [59].

Кожне суспільство має свою культуру, що включає набір ідей, традицій та цінностей, що передаються з покоління на покоління. Ці культурні елементи визначають очікувану поведінку від чоловіків та жінок, їх соціальні статуси та ролі в суспільстві. Соціальні статуси є необхідною складовою будь-якої соціальної структури. Це позиції, з яких особа взаємодіє з іншими членами суспільства. Соціальні ролі, у свою чергу, визначаються очікуваннями щодо поведінки особи, яка займає певну позицію у соціальній взаємодії. Інакше кажучи, соціальна роль – вироблена суспільством і засвоєна індивідом система переконань, намірів і дій, які очікувані від неї у певному соціальному положенні в конкретній ситуації.

Історично у суспільствах було прийнято розподіляти між чоловіками та жінками різні соціальні ролі, які відповідали сформованим у процесі соціально-історичного розвитку ціннісно-нормативним уявленням. Цей розподіл включав специфічні види діяльності та соціальні функції [43].

Більшість соціальних ролей, які мають гендерне визначення, базуються на соціально-культурних чинниках, а не біологічних. Однак є деякі ролі, які є біологічно обумовленими, наприклад, бути вагітною жінкою, матір'ю, годувальницею груддю, дочкою, дружиною, бабусею, бути генетичним батьком, чоловіком, сином. Навіть якщо соціальна роль розглядається як прийнятна для осіб будь-якої статі, вона все одно сприймається суспільством з урахуванням гендерних відмінностей у способі її виконання чоловіками або жінками. Соціальні ролі навіть впливають на гормональну структуру, саморегуляцію та соціальну регуляцію, що в кінцевому підсумку викликає різне мислення, почуття та поведінку у чоловіків і жінок [28].

Гендерні ролі – велика кількість соціальних функцій, пов'язаних з поведінкою у різних аспектах життя, які є характерними переважно або виключно для осіб чоловічої або жіночої статі. Багато досліджень зосереджуються на соціальному аспекті вивчення гендерних ролей та поведінки, тоді як інші досліджують когнітивні процеси гендерного розвитку [41]. У певному розумінні гендерні ролі все ще можна розділити на дві, бо суспільні очікування, що існують століттями, переважно стосуються лише двох статей.

Тобто особа набуває гендерних ролей та усвідомлює суспільні очікування, пов'язані з цими ролями, а також формує свої психологічні характеристики, що відповідають цим ролям [12].

Усі суспільні інститути розглядаються як місця, де присутній гендерний вплив, тобто в них існують певні правила поведінки, часто неформальні, стосовно того, яку роль повинні виконувати жінки та чоловіки і які очікування стосовно них існують [7].

Спостереження стосовно поведінки чоловіків та жінок, здається, можна легко пояснити, посилаючись на їхні біологічні відмінності. Зокрема, більша фізична сила у чоловіків та здатність жінок до вагітності і народження дитини може спонукати їх до різних видів активності, які також пов'язані з рівнями гормонів, таких як тестостерон та окситоцин, які можуть впливати на їхню поведінку. Відповідно, ці гендерні відмінності часто сприймаються як глибоко закорінені в еволюції та тісно пов'язані з мозковою діяльністю, яка відображає різні ролі та цінності агентної та доглядацької поведінки для чоловіків та жінок. Однак цей підхід не враховує поточних наукових уявлень та базується на механізмі стереотипізації.

Сутність стереотипізації полягає в тому, що різноманітні характеристики приписуються об'єкту чи суб'єкту на підставі його класифікації до вже відомої спостерігаючої категорії. Основою стереотипу є психологічний феномен генералізації та схематизації свого й чужого.

Стереотип – це узагальнена думка, яка базується на власному або суспільному досвіді та когнітивно активується перед увімкненням критичного мислення. Стереотипи можуть впливати на специфічне соціальне сприйняття інших: особистості, поведінки, зовнішнього вигляду [40]. Стереотипне уявлення про те, що конкретні риси характеризують приналежність до певної групи, зазвичай призводить до перебільшення різниці між групами та недооцінювання різниці всередині групи [28].

Соціальні стереотипи визначаються як узагальнені уявлення про різні соціальні групи, національні спільноти та інші соціальні категорії. Таким чином, стереотипізація виступає механізмом психіки людини, який може сприяти формуванню упередженого ставлення до інших осіб. Упередження характеризується як негативне ставлення до конкретної соціальної групи на основі наявних стереотипів. Ці упередження, в свою чергу, можуть викликати дискримінацію, що проявляється у обмеженні прав людей через їхню належність до певної соціальної групи [5].

Стереотипи часто відхиляються від об'єктивної реальності, можуть бути стійкими до нової інформації, включаючи очікування щодо проявів чоловіків та жінок [8].

Гендерні стереотипи, згідно з Уповноваженим з прав людини, визначаються як “загальне уявлення або передумова щодо рис чи характеристик, які мають або повинні мати жінки та чоловіки, або про ролі, які мають або повинні виконувати чоловіки і жінки”. Одним з основних негативних наслідків таких стереотипів є зміцнення гендерної нерівності: в цьому контексті агентність та співчуття є ключовими характеристиками, що використовуються для опису усталених стереотипів стосовно статі [40].

Гендерні стереотипи також визначаються як сталі уявлення суспільства про те, які характерні риси мають або не мають виявляти представники різних гендерів. Ці стереотипи зазвичай пов'язані з зовнішнім виглядом чоловіків і жінок — як прояви фемінності чи маскулінності, а також з розподілом гендерних ролей у суспільстві [19]. Гендерні уявлення є складовою частиною більш широкого соціокультурного контексту.

Гендерні стереотипи можуть мати стійкий характер з різних причин. На індивідуальному рівні когнітивні упередження можуть ускладнити процес зміни гендерних ролей у суспільстві, обмежуючи можливість для осіб відхилитися від цих стереотипів. На рівні суспільства також спостерігаються процеси, які сприяють збереженню стереотипів. Наприклад, широке використання стереотипних термінів у спілкуванні формує уявлення про те, що ці стереотипи є загально визнаними та прийнятими всіма в суспільстві. З огляду на широке поширення гендерних стереотипів та їх зв'язок з культурними нормами, їх можуть помилково розглядати як об'єктивні, що ускладнює їхню зміну [47].

Стереотипні очікування впливають на спосіб, яким чоловіки та жінки ідентифікують себе та взаємодіють з іншими, не лише відображаючи існуючі різниці, але й формуючи їх [28].

Теорія соціальних ролей вказує на те, що стереотипи виникають з спостережень за реальною поведінкою, іншими словами, вони відображають наші життєві реалії. Отже, зміна ролей чоловіків і жінок у суспільстві повинна також впливати на стереотипи в цьому суспільстві [40].

Неактуальні гендерні стереотипи можуть сприяти виникненню сексизму – це будь-який прояв поведінки, який базується на переконанні, що деякі особи, переважно жінки, є неповноцінними через їхню стать [46]. Сексизм має шкідливий характер, викликаючи почуття приниженості, самоцензури, тенденцію ухилятися від проблем, зміни у поведінці та негативний вплив на здоров'я. Сексизм лежить в основі гендерної нерівності [23].

Гендерна дискримінація та упередженість продовжують існувати, жінки та чоловіки мають нерівний доступ до соціальних статусів, ресурсів, привілеїв та влади. Ця ситуація обмежує потенціал розвитку суспільства і ускладнює самореалізацію індивідів незалежно від їх статі [8].

Отже, гендер є комплексом культурних і соціальних особливостей, що охоплюють усі аспекти життєдіяльності людини. При розгляді значення, яке має гендер у суспільстві, належить зрозуміти, чому та як саме гендер був соціально сконструйований і постійно утверджуваний протягом поколінь [41]. Усталені уявлення про гендерні ролі стають стандартами для чоловіків і жінок, виступають як моделі для гендерної соціалізації дітей. Немає однієї беззаперечної ролі, що б відповідала окремій статі, як “маскулінна” або “фемінна”. Очікування історичного походження частково базуються на біологічних факторах, проте в значній мірі формуються саме соціокультурними чинниками [37].

1.2 Уявлення про гендерні ролі на практиці

У більшості країн, включаючи Україну, продовжує існувати патріархальна соціальна структура, де чоловіки переважають у сферах влади та доступу до ресурсів, тобто мають більші можливості. В такому суспільстві часто присутні сильні негативні гендерні стереотипи, що визначають

маскулінність як здатність до досягнень, перемог і вияву жорстокості (токсична маскулінність), а фемінність ідеалізують як турботливість, покірність та потребу захисту і підтримки з боку чоловіка [17].

Застарілі гендерні стереотипи передбачають асоціації між гендерними групами (чоловіками/жінками) та певними соціальними атрибутами (наприклад, наука/мистецтво, кар'єра/сім'я). Останнім часом спостерігається зміна ролей і уявлень про жінок (і, в меншій мірі, про чоловіків). Ці зміни відбуваються майже в усіх демографічних групах та географічних регіонах, що свідчить про те, що гендерні стереотипи є колективними уявленнями, які змінюються через широкомасштабні соціальні трансформації. Сучасне розуміння гендерних стереотипів може бути краще відображене як динамічне уявлення, що реагує на зміни у суспільстві [47].

Досі виявляється збереження ціннісних та нормативних очікувань щодо ролей жінок у суспільстві, таких як материнство, домогосподарство та догляд. Новим аспектом стало прийняття роботи поза домом, проте вважається бажаним поєднання цієї ролі з сімейними обов'язками. Чоловіків все ще сприймають як годувальників, захисників, забезпечувачів, лідерів та керівників. Їх оцінюють за трудовий та професійний успіх, тоді як для жінок переважно важливою є наявність сім'ї та дітей. Деякі види дозвілля також чітко асоціюються з певною статтю: мисливство, риболовля, гра в шахи або доміно вважаються “чоловічими”, тоді як вишивання, плетіння, квітникарство – “жіночими” [8].

Наполегливість та продуктивність часто розглядаються як показники більшої активності у чоловіків, тоді як теплота та турбота про інших сприймаються як характеристики більшої соціальності у жінок. Тенденції до ризикованої поведінки частіше спостерігаються у чоловіків, оскільки вони зазвичай виявляють більшу впевненість в собі, тоді як жінки можуть бути більш обережні. Чоловіки і жінки також вибирають різні професії та відіграють різні ролі у сфері догляду. Дослідження соціальних опитувань і перепису населення показують, що у 30 розвинених країнах існує значна

сегрегація статей в професійних сферах: у деяких професіях (наприклад, поліції) переважають чоловіки, тоді як у інших (наприклад, серед медсестер) переважають жінки [28]. Професійна гендерна сегрегація є стійкою і залишається на особливо високому рівні, наприклад, в STEM. Іноді гендерні ролі переносяться на робоче місце, що часто призводить до наслідків як для чоловіків, так і для жінок, таких як стереотипні атрибути і домінування чоловічих професій. Жінки, які працюють у традиційно чоловічих сферах, стикаються з гендерними бар'єрами [30]. Жінки у різних країнах і культурах витрачають більше часу на побутові справи, незалежно від їхнього професійного статусу. Крім того, незважаючи на те, що як чоловіки, так і жінки готові вкладати особисті ресурси у допомогу іншим, вони часто роблять це різними способами. Наприклад, чоловіки частіше беруть участь у екстрених рятувальних операціях, що демонструє активність, тоді як жінки більш схильні добровільно приєднуватися до волонтерських організацій, що вказує на бажання до єдності.

Гендерні стереотипи також непрямо впливають на наші уподобання та очікування від романтичних партнерів. Коли чоловіки описують своїх ідеальних партнерок, вони заявляють, що їх приваблюють жінки, які розумні або навіть розумніші за них самих. Але, коли вони зіштовхуються з реальною людиною, вони частіше вказують на те, що їх менше приваблюють жінки, які здаються більш впевненими або спритнішими за них. Навіть якщо чоловіки цінують романтичну партнерку, яка має наполегливий та незалежний характер, жінки, як правило, припускають, що чоловікам більше подобаються ті, хто веде себе серйозно, привітно та коректно. Переконавання неявно впливають на те, яким чином чоловіки та жінки намагаються виглядати привабливими та будувати романтичні та професійні стосунки [28].

Культурна згвалтування визначається структурою патріархальних суспільних відносин. У такій конфігурації, сексуальна сфера сприймається як арена підкорення та домінування, а не як взаємодія між рівними статевими партнерами. Патріархальна культура насильства накладає на жінок

суперечливі вимоги: з одного боку, вони піддавалися тиском бути привабливими та виражати свою сексуальність, а з іншого – їх звинувачують у “провокативній” поведінці та зовнішності. В той час як чоловіча сексуальність уявляється як “некерована” та “інстинктивна”, яку чоловік не може стримати, жінкам покладається відповідальність за контроль над поведінкою чоловіків та уникнення насильства. В рамках патріархальної культури також передбачено, що чоловіки мають захищати жінок від інших чоловіків, а для жінок, які не мають статусу “власності” певного чоловіка, зростає ризик різних форм насильства. Ще одним негативним наслідком патріархату є гомофобія та тиск за будь-які відмінності: виявленням чоловіками рис, що сприймаються як жіночі, може спровокувати агресивну реакцію, оскільки це порушує усталені негативні стереотипи домінування.

Ратифікація Стамбульської конвенції в Україні у червні 2022 року є значущим кроком у закріпленні культури згоди. Культура згоди визначається як соціальний і культурний контекст, в якому всі учасники взаємодії вільно, чітко і згідно з власним бажанням виражають свою згоду на будь-які сексуальні чи інші інтимні взаємодії. Ця конвенція спрямована на знищення гендерних стереотипів, які породжують насильство над жінками та домашнє насильство. Конвенція встановлює кримінальну відповідальність за насильство проти жінок та гарантує покарання за ці дії. Використовуючи термін “гендер”, конвенція підкреслює насильство, спрямоване на жінок через їх стать або гендерну ідентичність. Це насильство не обмежується лише фізичними проявами, але також може включати економічне, психологічне та сексуальне насильство [48].

Крім того, батьківство також формує наше сприйняття чоловіків і жінок, і гендерні стереотипи непрямо впливають на наші судження. Коли жінки стають матерями, люди схильні вважати, що опіка про дітей стає їхньою основною діяльністю, що може зменшити амбіції матерів на роботі. Проте, коли чоловіки стають батьками, це рідко впливає на їх сприйняття як чоловіків, що можуть бути гідними і придатними. Ці приховані очікування,

навіть якщо вони необґрунтовані, впливають на кар'єрні можливості для жінок і чоловіків. Згідно з опитуванням, проведеним серед понад 40 000 працівників у 36 країнах, як чоловіки, так і жінки відзначили схожі проблеми з поєднанням роботи та сімейного життя. У дослідженні з аналізу заявок на роботу матері були рекомендовані для прийняття приблизно вдвічі рідше, ніж жінки без дітей, незважаючи на те, що їхні кваліфікації були ідентичні. Низький рівень сприйнятої компетентності матерів часто призводить до їхнього меншого розглядання для професійного зростання. Таким чином, дослідження показали, що професійні жінки сприймаються менш компетентними після того, як вони стають матерями, в той час як це не відбувається з чоловіками, які стають батьками. Це призводить до меншої готовності наймати, просувати або підтримувати працюючих матерів порівняно з працюючими батьками або працівниками без дітей [28].

Більшість жінок мають уявлення про те, що їхні тіла повинні бути гладкими і приємними на дотик, а також позбавленими запаху. Деякі бренди використовують надмірно сексуалізовані зображення жінок, демонструючи моделі у відвертих позах. У порівнянні з цим, рекламні кампанії, що стосуються чоловічих товарів, зазвичай акцентують увагу на самому продукті. Компанії, які зловживають показом жіночих тіл, заборонені відповідно до Закону України “Про рекламу” [6].

Згідно з гендерним аналізом Danish Neighbourhood Programme у квітні 2021 року, вторгнення Російської Федерації в Крим та Донбас підсилює бінарні гендерні ролі, де чоловіків сприймають як захисників і героїв, а жінок – як турботливих матерів або тих, хто потребує захисту. Вплив повномасштабної війни на гендерні ролі та стереотипи має амбівалентний характер. З одного боку, війна укріплює традиційні ролі чоловіка як “захисника” та жінки як “берегині”, яка доглядає за дітьми та очікує на повернення чоловіка. З іншого боку, спостерігається зростання активної участі жінок у суспільстві, особливо в Збройних Силах України, а також у сфері волонтерства, водночас з суспільним осудом чоловіків, які не беруть участь у

війні [1]. 28% українців, серед більшість – чоловіки, вважають, що фізичне насильство, скоєне чоловіком проти жінки, може бути виправданим. Половина опитаних (50%) підтримує думку, що одноразовий випадок фізичного насильства з боку чоловіка проти жінки може бути вибаченим, якщо чоловік вибачиться, визнавши свою помилку [17].

На міжособистісному рівні застарілі стереотипи можуть обмежувати виявлення соціально-психологічних рис, які вважаються неприйнятними для певної статі. Наприклад, чоловіки часто мають менш тісні та емоційні зв'язки з дітьми, батьками та друзями через традиційне гендерне уявлення про чоловічу суворість. У той же час, жінок, які виявляють принциповість, твердість і стійкість, можуть сприймати як відхилення від уявлення про жіночність [8]. Жінки, які не відповідають уявленню про те, якими мають бути у соціальних відносинах, можуть стикнутися з негативною реакцією на свої дії, які відхиляються від загальноприйнятих гендерних норм [40].

Наприклад, жінки, що демонструють агентну поведінку (амбіції та конкурентоспроможність), можуть бути сприйняті як недостатньо привабливі та можуть зазнавати дискримінації [28, 40].

Чоловіки недостатньо представлені у професійних та сімейних ролях, що підкреслюють спільність та турботу, і застарілі гендерні стереотипи непрямо перешкоджають їхньому зацікавленню та участі в таких ролях. В результаті чоловіки, які проявляють скромність в професійному контексті, порушують очікування чоловічого стереотипу і можуть бути неохоче прийняті, оскільки їх вважають слабкими і недостатньо впевненими в собі [28].

Медіа представляє чоловіків та жінок по-різному. Наприклад, жіночі персонажі частіше зображуються у контексті романтики та сім'ї, в той час як чоловіки мають більш різноманітні ролі, включаючи кар'єру та злочинність. З часом відбулося зменшення уявлень про жіночих персонажок як пасивних об'єктів романтичних відносин. Ці результати підтверджують, що стереотипи в кіно можуть відображати соціальні ролі, але не завжди абсолютно точно.

Дослідження показали, що застарілі гендерні стереотипи, представлені у відеоіграх (наприклад, агресивний чоловічий характер проти сексуалізованого, об'єктивованого жіночого персонажа), віддзеркалюються у сприйнятті молоді [40].

Організація Women's Health, що бореться з гендерною нерівністю протягом 25 років, провела дослідження, спрямоване на аналіз сексистської реклами. За результатами дослідження було встановлено, що такий тип медійних продуктів негативно впливає на самооцінку жінок, спричиняючи почуття незадоволення власним тілом та спонукаючи до розвитку харчових розладів. Крім того, виявлено, що сексистська реклама знижує рівень лібідо та задоволення від романтичних стосунків. Наприклад, жінки дізналися з реклами, що волосся під пахвами є “негігієнічним” на початку ХХ століття, коли компанія Gillette викликала почуття сорому у жінок через його наявність. Вона і запропонувала перший станок для жіночого гоління. Проте, у ХХІ столітті стандарти змінилися. Із року в рік кількість молодих жінок, які регулярно видаляють волосся на своєму тілі, зменшується. Наприклад, у 2013 році 95% жінок голили під пахвами, тоді як у 2016 році це число знизилося до 77%. Це теж стосується волосся на ногах: у 2013 році 92% жінок регулярно його видаляли, а у 2017 році — 85% [29].

Популярні модні тенденції часто викликають бажання відчувати себе частиною загального контексту та сприйняття. Це може призвести до того, що люди намагаються відповідати певній зовнішності. Важливо підкреслити, що тіло не може бути предметом моди. Це не щось, що можна придбати, одягти. Зміна фізичної форми тіла вимагає значних зусиль, які можуть зайняти багато часу. Навіть при великій волі та наполегливості може виявитися недостатньо, щоб досягти фігури, яка вважається стандартом краси [45].

Також важливо враховувати той факт, що модні тренди змінюються набагато швидше, ніж раніше. Щойно людина досягла однієї фізичної форми, мода може мати нові вимоги. Тривалий вплив гендерно-стереотипного змісту в ЗМІ потенційно може призвести до спотворених переконань про стать.

Культурні продукти можуть посилити індивідуальне сприйняття гендерних стереотипів та надати більш повну інформацію про їх поширення у суспільстві, оскільки стереотипи і культурні продукти взаємодіють між собою. Таким чином, як індивідуальні переконання, так і культурні продукти є важливими джерелами для вивчення еволюції гендерних стереотипів у суспільстві і мають доповнювати один одного [40].

Насправді ж, не спостерігається жодного прямого зв'язку між конкретними гормонами та певними видами поведінки. Наприклад, тестостерон, хоч і звичайно асоціюється з агресивною поведінкою, може також сприяти просоціальній поведінці та догляду. Гормональні зміни залежать не тільки від статі, але і від важливих життєвих подій та ситуаційного досвіду. Наприклад, як чоловіки, так і жінки показують подібне збільшення рівня окситоцину протягом 6 місяців після народження першої дитини, що сприяє їх здатності адаптуватися до вимог нової ситуації. Крім того, не існує наукових доказів щодо того, що мозок чоловіків і жінок працює по-різному. Дослідження мозків понад 1400 людей не показали значних відмінностей у будові або обсязі тканини (сірої речовини, кори) або зв'язку між різними частинами мозку чоловіків і жінок [51]. Подібно до цього, огляд сотень досліджень когнітивної ефективності, особистості та соціальної поведінки, а також психологічного благополуччя, виявив більше схожостей, ніж відмінностей між чоловіками та жінками. Насправді, наведені вище дослідження, як правило, спостерігають більші відмінності між окремими жінками та окремими чоловіками, ніж між чоловіками та жінками як групами, надаючи докази проти впливу біології як основного фактора у створенні поведінкових гендерних відмінностей [28].

Стигматизовані групи людей працюють гірше, коли вони усвідомлюють негативні стереотипи, що оточують їх, і це може впливати на їхні здібності, наприклад, це спостерігалось у геймерок та інженерок. Крім того, досліджено, що застарілі гендерні стереотипи, які присутні у дитячих книгах, можуть впливати на когнітивний розвиток дітей і потенційно негативно впливати на

їхнє світосприйняття. З урахуванням цих висновків, ми маємо шукати способи зменшення укорінення гендерних стереотипів, за яке, в значній мірі, відповідають ЗМІ [40].

Отже, незважаючи на біологічні відмінності між чоловіками та жінками, ряд гендерних відмінностей, виявлених у психологічних дослідженнях, може бути результатом культурних очікувань та стереотипних уявлень, а не вроджених характеристик. Дані свідчать, що розподіл на чоловічі та жіночі характеристики породжує набір очікувань, які можуть впливати на мотивацію людини демонструвати певну поведінку. Тож психологічні гендерні відмінності можуть виникати внаслідок тенденції до імітації поведінкових моделей, оскільки існують гендерно-специфічні стимули та “покарання” за відповідні дії [44, 33].

1.3 Гендерні ролі в освіті та соціальній роботі

Дослідження показують, що підлітковий період є критичним етапом у житті, коли відбуваються швидкі зміни у фізичному, психічному та сексуальному розвитку. Це також час, коли гендерні відносини і поведінка стають більш вираженими, з'являються нові усвідомлення про гендерні ролі та обов'язки.

Дослідники встановили, що важливим аспектом процесу гендерної соціалізації в підлітковому віці є взаємодія між індивідом, що переживає цей процес, та різними агентами соціалізації, такими як сім'я, ровесники, представники спільноти та установи. Цей процес відбувається в рамках більш широких структурних сил, таких як соціально-економічні умови, а також політичні та патріархальні інститути та практики [38].

Освітнє середовище може доволі сильно впливати на засвоєння підлітками гендерних ролей. Часто гендерні стереотипні ідеали діють несвідомо, змінюючи наше сприйняття конкретних ролей і здібностей учнів [30].

Синтія Мі опитала 1500 учнів середніх шкіл щодо їхньої ідентифікації зі статтю та виявила, що хлопці легше відносять себе до власної статі, зазначаючи деякі переваги, тоді як дівчата мали обмежені позитивні коментарі щодо жіночої ідентичності та більше негативних відгуків. У наступному дослідженні Карен Зіттлман опитала 440 учнів середніх шкіл у п'яти школах про переваги та недоліки бути хлопчиком або дівчинкою. Зіттлман узагальнила відповіді хлопчиків та дівчат, виявивши, що хлопчики бачать переваги у силі та спорті, тоді як дівчата свої переваги в зовнішності.

Дівчата прагнуть до худоби, тоді як хлопчики хочуть мати більшу масу тіла, що може свідчити про гендерно-пов'язані варіації сприйняття тіла, які, у висновку, мають кореляцію з розладами харчової поведінки дівчат під час і після статевого дозрівання. Також для дівчат та молодих жінок важливим досвідом є менструація, однак хлопчики та молоді чоловіки часто мало знають про досвід менструації дівчат, особливо в підлітковому віці [58]. Водночас, реклама, що стосується місячних, і досі транслює сором і табує тему менструації [6].

Респонденти середньої школи рідко посилалися на аспекти структурної або соціальної нерівності, коли їх запитували про найкращі та найгірші речі у тому, щоб бути хлопчиком чи дівчинкою, вони радше зосереджувалися на аспектах, пов'язаних із зовнішністю та втіленням. По-перше, найрізноманітніші відповіді як хлопчиків, так і дівчаток були відповіддю на запитання “найгірше про дівчаток” та “найкраще про хлопчиків”, що свідчить про те, що було багато можливих відповідей, про які студенти могли подумати, а по-друге, дівчата давали більше і різноманітніші відповіді про хлопчиків, ніж хлопчики про дівчаток. Це може свідчити про підтвердження того, що міноритизовані групи більше усвідомлюють перспективу домінуючої групи. Домінуючим групам недоліки привілеїв часто легше побачити, ніж нерівність, яку відчувають пригноблені [58].

Дівчата, які відзначаються вищими оцінками за шкільну роботу, зазвичай демонструють вищі рівні самооцінки. Ця нерівність у самооцінці може

призводити до більшої чутливості дівчат до стресу в навчальному середовищі [36].

Навіть при зростаючій амбіційності дівчат у навчальних та кар'єрних планах їхні вибори, так само як і у хлопців, часто ґрунтуються на традиційних уявленнях про “жіночі” та “чоловічі” види робіт. Дослідження показали, що вибори хлопців стосовно кар'єрного шляху більш жорстко стереотипні за ознакою статі, ніж у дівчат (тобто хлопці частіше обирали кар'єри, вважаючи їх “чоловічими”, і уникали галузей, вважаючи їх “жіночими”). Проте деякі професійні сфери, наприклад, економіка, вже не трактуються як “чоловічі”, і спостерігається збільшення кількості дівчат, які обирають цей напрям для навчання. Згідно з результатами опитування PISA 2018, серед десяти найпопулярніших професій, які вибрали собі дівчата, сім відносилися до сфери охорони здоров'я; інші три включали “вчителів-професіоналів”, “юристів” і “менеджерів у сфері політики та планування”. Хлопці зазначили більший різноманіття професій, включаючи спортсменів, інженерів, автомеханіків та поліцейських. Виявлено значну гендерну різницю в інтересах щодо професій в сфері інформаційних та комунікаційних технологій, що важливо враховувати при аналізі гендерних аспектів цифровізації [24].

Існують фактори на рівні школи, які впливають на гендерний вибір кар'єри. Школи, що сприяють орієнтаціям дівчат на STEM із сильними навчальними планами з математики та наук, зменшують гендерну різницю у виборі кар'єр в STEM [32]. Ініціативи з гендерно-чутливої професійної орієнтації, якщо вони існують взагалі, найчастіше спрямовані на дівчат і мають на меті підвищення інтересу дівчат у STEM-професіях. Спонування хлопців обирати нестереотипно “чоловічі” професії не є загальноприйнятим, незважаючи на те, що вибори кар'єри хлопців строго відповідають їхнім уявленням про чоловіків [24].

Загалом хлопчики схильні більше використовувати громадський простір (ігрові майданчики або навіть коридори) для ігор, які витісняють інші види діяльності, порівняно з дівчатками, які, як правило, об'єднуються в менші

групи і перебувають у приватному просторі. Розподіл класів, об'єктів і просторів у школі може відтворювати гендерні відмінності, хоча іноді залишає місце для більш гнучких ненормативних дискурсів. На більш символічному рівні шкільний контекст також транслює застарілі гендерні стереотипи через так званий прихований навчальний план, який включає тонкі та неявні повідомлення, в деяких випадках несвідомі, про те, що очікується від кожної дитини залежно від її соціального походження чи етнічної приналежності, а також від того, чи є вона хлопчиком або дівчинкою.

Сегрегація в школі підсилює значущість гендерних категорій, що може сприяти формуванню бінарного світогляду та заважати просуванню егалітарних поглядів. Крім того, згідно з теорією контакту Олпорта, упередження може зменшуватися, коли представники різних груп спільно взаємодіють для досягнення спільних цілей. У цьому контексті сегреговані школи можуть перешкоджати дітям знаходити спільність з іншими групами, тим самим обмежуючи їхні можливості спілкування та взаєморозуміння [54].

В рамках спеціально створеної програми учні обговорювали та розмірковували про гендерні норми та гендерну дискримінацію під час занять, які проводилися протягом двох з половиною навчальних років. Інтервенція досягла успіху у формуванні більш сприятливого ставлення до гендерної рівності та спонуканні до більш гендерно-рівноправної поведінки. Більше того, вплив продовжував зберігатися: повторне опитування учасників через два роки після завершення програми показало сильний вплив [49].

Переосмислення гендерних відносин вважається одним із основних завдань майбутньої системи освіти. Для шкіл та освітніх систем в цілому вирішення таких масштабних викликів може виявитися важким завданням. Тому зміна акценту з очікуванням, що освіта адаптується до усіх зовнішніх викликів, на підвищення адаптивності особистості до будь-яких змін, а також стратегія переорієнтації освіти на розвиток адаптивних навичок індивідуумів у персоналізований спосіб протягом тривалого періоду загальної освіти, є більш доцільними для освітян. Однак деякі з цих викликів потребують аналізу

на рівні окремих складових, щоб створити інтегративну рамку, яка може стати основою для стратегій поліпшення адаптивних навичок окремих учнів, дозволяючи їм просуватися вперед у змінному навколишньому середовищі. У більшості країн Європи забезпечується рівний доступ до освіти, але доступ до освіти для дівчат з меншин та соціально незахищених груп є проблемою у деяких країнах. Проте інтеграція гендерної рівності в освіту залишається важливою сферою для вдосконалення, оскільки, незважаючи на успіх дівчат та жінок у завершенні освіти, вступі до вищих навчальних закладів та участі в навчанні впродовж життя, вони все ще стикаються з нерівностями у рівнях зайнятості, якості робочих місць та соціальної інтеграції, а також участі в наукових дослідженнях та академічних колах [22].

Так як суспільство змінюється, і разом з ними змінюються і гендерні ролі, уявлення підлітків про це також можуть бути хибними, неактуальними або навіть шкідливими. Для соціальних працівників, які працюють з підлітками або сім'ями, розуміння уявлень молоді про гендерні ролі може бути дуже корисним.

У соціальній роботі з підлітками, особливо у школах, соціальні працівники можуть відігравати ключову роль у показі підліткам різноманітних можливостей, розширюючи їхній кругозір та допомагаючи їм переосмислити негативні або шкідливі уявлення про гендерні ролі. Це може включати в себе навчання підлітків про різні шляхи вираження своєї гендерної ідентичності та підтримку їх у зміні шкідливих стереотипів чи нормативів шляхом підсвічування їм цього та спонукання до рефлексії. Соціальні працівники у школах мають можливість створити безпечне середовище для діалогу про гендер, де підлітки можуть вільно висловлювати свої погляди та почуття [57].

Феміністична соціальна робота, започаткована у 1980-х роках зокрема Б. Коллінз, визнає як фемінізм, так і соціальну роботу, орієнтованими на емансипацію та досягнення рівності в суспільстві [59].

Феміністичні підходи виявляються ефективними, коли вони враховують інтерсекційність, оскільки вони визнають необхідність боротися не лише з

патріархальною системою, а й з іншими формами пригноблення та експлуатації, які взаємодіють між собою [35]. Це означає, що соціальна робота повинна бути спрямована на чутливість до потреб підгруп населення, які стикаються з кількома формами дискримінації [50].

Важливим аспектом феміністської практики є можливість її застосування не лише у соціальній роботі з жінками, а й у роботі з чоловіками та сім'ями, оскільки цей підхід базується на розумінні впливу гендеру на баланс влади у різних відносинах. Україна, незважаючи на розвиток жіночого руху, ще не повністю приймає фемінізм як соціальне явище. Це виявляється у тому, що феміністичні втручання у соціальну роботу реалізуються, головним чином, через призму гендерно-чутливих послуг, залишаючи осторонь сам термін “фемінізм” [16].

Феміністичні теорії дозволяють розширити інструментарій соціальних працівників, надаючи їм нові концептуальні засади та підходи до вирішення проблем клієнтів. Використання феміністичних підходів відповідає цінностям соціальної роботи, таким як повага до людської гідності та самовизначення, що допомагає забезпечити етичність та гуманність у взаємодії з клієнтами. Феміністичний підхід включає гендерний аналіз у вирішенні потреб та проблем клієнтів, дозволяючи більш ефективно реагувати на їхні унікальні потреби та обставини. Феміністична соціальна робота підтримує різноманітність та гендерну інклюзивність, забезпечуючи включення різних груп жінок, включаючи етнічні меншини та ЛГБТ, у процес надання послуг [39]. Феміністичний підхід фокусується на жіночих питаннях, дозволяючи розглядати витoki інтерналізованих стереотипів та сприяти змінам у цьому напрямі, а також сприяє наснаженню жінок у розв'язанні власних проблем, виявленні їхніх сильних сторін. Важливим є також забезпечення інтеграції феміністичних підходів з іншими методиками, наприклад, “рівний-рівному”. Феміністичні підходи включають застосування психотерапії та психологічної допомоги для постраждалих від гендерно зумовленого насильства та зміни гендерних стереотипів [16].

1.4 Модель формування уявлень про гендерні ролі

Модель формування уявлень про гендерні ролі включає в себе різноманітні аспекти соціалізації та впливу, починаючи з раннього дитинства і до дорослого віку (див. Дод. А). Основні складові цієї моделі можна розглядати так:

1. “Взаємодія з людьми”. Це включає в себе взаємодію з родинними членами, які виступають у якості перших ролевих моделей. Батьки, опікуни та значущі особи у житті дитини часто транслюють стандартні гендерні ролі через свої вчинки, слова та очікування. Наприклад, дитина може сприймати розподіл обов'язків у сім'ї як норму, де мама займається домашніми справами, а батько працює.

2. “Вербальний/невербальний спадок”. Це те, що передається з покоління в покоління через культурні традиції, релігійні практики, тощо. Це може включати казки, форми гри.

3. “Навколишнє середовище та інформація”. Вплив навколишнього середовища, зокрема медіапростору, наприклад фільмів, реклами, соціальних мереж, моди тощо, відіграє важливу роль у формуванні уявлень про гендерні ролі. Ці фактори можуть формувати, підтверджувати або посилити стереотипи щодо того, як повинні виглядати, поводитися чи діяти чоловіки та жінки.

4. “Державна та світова політика”. Політичні рішення, закони та культурні практики також впливають на уявлення про гендерні ролі. Наприклад, закони про рівність, участь жінок у політиці, протидія гендерному насильству тощо.

У цій моделі, гендерні ролі формуються через взаємодію цих складових. Такий підхід дозволяє розуміти, як уявлення про гендерні ролі виникають і розвиваються в суспільстві, а також як вони можуть бути змінені через різноманітні стратегії соціальної і культурної трансформації.

Вплив гендерної соціалізації на різні категорії людей:

1. Раса/національність. Гендерні стереотипи можуть варіюватися в залежності від культурних контекстів та традицій різних національностей і

рас. Наприклад, у деяких культурах жінкам може бути призначена певна роль у суспільстві, яка відрізняється від ролі чоловіків.

2. Стать/гендер/сексуальна орієнтація. Гендерні стереотипи можуть мати відмінності у впливі на чоловіків, жінок та осіб інших гендерних ідентичностей. Також вони можуть відрізнятися для осіб із різною сексуальною орієнтацією.

3. Вік. Гендерна соціалізація може впливати на людей різного віку по-різному, оскільки сприйняття гендерних ролей може змінюватися з віком та життєвим досвідом.

Гендерна соціалізація впливає на:

1. Поведінку. Гендерні стереотипи можуть визначати очікувану поведінку від чоловіків та жінок у суспільстві.

2. Зовнішній вигляд. Стереотипи стосовно того, як мають виглядати чоловіки та жінки, можуть впливати на їхній зовнішній вигляд та ставлення до нього.

3. Стосунки. Гендерні ролі можуть визначати очікувану поведінку в стосунках та розподіл обов'язків між партнерами.

4. Самосприйняття особистістю. Гендерні стереотипи можуть впливати на те, як люди розуміють себе, свої сильні та слабкі сторони, а також свої пріоритети та можливості.

5. Інтереси та розвиток. Гендерна соціалізація може впливати на інтереси, які розвиваються у людей, і їхній розвиток у певних напрямках.

6. Вибір у самовираженні. Стереотипи про гендер можуть впливати на те, як люди виражають себе через стиль, манеру поведінки, мову та інші аспекти самовираження.

7. Вирішення питань. Гендерні стереотипи можуть впливати на спосіб, якими люди розв'язують питання, такі як агентність чи співчутливість у вирішенні проблем.

8. Дозвіл собі на прояв емоцій. Гендерні стереотипи можуть визначати, які емоції вважаються прийнятними для вираження для чоловіків та жінок.

Сучасна гендерна теорія підкреслює, що важливіше за самі відмінності між чоловіками та жінками є їхнє соціокультурне тлумачення та побудова ефективної системи, що враховує ці відмінності. Гендерні дослідження критикують застарілі уявлення про ролі чоловіків і жінок, що спираються на поняття репродукції та фізичної сили. Замість цього, вони пропонують егалітарні ролі, де обидва гендери можуть обирати моделі поведінки відповідно до своїх можливостей і бажань. Характеристики маскулітності та фемінності не є стійкими, а змінюються в залежності від контексту та етапу соціалізації. Гендерна ідентичність завжди у процесі становлення і переосмислення [10].

Деконструюючи застарілі гендерні стереотипи, можна сприяти створенню більш інклюзивного та рівноправного середовища, де люди можуть вільно виражати свою унікальність та амбіції, не обмежуючись жорсткими гендерними нормами. Гендерна чутливість передбачає визнання гендерних відмінностей, усвідомлення дискримінації за ознакою статі та врахування цих аспектів у стратегіях та діях [14].

Поняття “розмаїття”, або інклюзивність, включає в себе врахування різних соціальних груп та їхніх перспектив. Вивчення та аналіз гендерної проблематики набуває важливого значення для розуміння різноманітних соціокультурних явищ та побудови більш інклюзивного та справедливого суспільства [21]. Згідно з Законом України “Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок”, гендерна рівність передбачає рівний правовий статус для обох статей та однакові можливості для їхньої реалізації в усіх сферах життєдіяльності суспільства [4].

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломної роботи розрізнено поняття статі та гендеру, проаналізовано утворення та затвердження гендерних ролей, визначено роль механізму стереотипізації у процесі гендерної соціалізації особистості, що в результаті було сформовано у модель формування уявлень про гендерні ролі

та подано з детальним описом. Було також розглянуто підлітковий вік, вразливий до зовнішніх впливів та освітнього простору, як значущого середовища у процесі становлення особистості, а також описано переваги гендерного підходу у соціальній роботі.

Основна увага приділена розгляду традиційних уявлень про маскуліність і фемінність та їхньої еволюції під впливом соціальних змін. Було визначено, що гендерні стереотипи мають значний вплив на всі аспекти життя людини, включаючи вибір професії, соціальні ролі, самосприйняття та особисті стосунки. Традиційні стереотипи, що пов'язують чоловіків із силою, агресією та лідерством, а жінок із турботливістю, покірністю та домашніми обов'язками, досі мають місце в багатьох суспільствах. Проте, зростаюча кількість досліджень показує, що ці уявлення поступово змінюються у зв'язку з широкомасштабними соціальними трансформаціями.

Дослідження також виявило, що сучасні гендерні стереотипи є більш динамічними та менш жорсткими порівняно з минулими. Зокрема, було відзначено зміну ролей і уявлень про жінок, які все частіше займають активні позиції в професійній та громадській сферах, хоча очікування щодо виконання ними традиційних сімейних ролей ще зберігаються. Гендерні стереотипи продовжують визначати очікувану поведінку в стосунках, розподіл обов'язків між партнерами, а також спосіб вираження емоцій та стилю самовираження.

Сучасні гендерні дослідження підкреслюють важливість соціокультурного тлумачення гендерних ролей, що дозволяє будувати більш ефективні та справедливі системи. Гендерна ідентичність розглядається як динамічний процес, що перебуває у постійному становленні та переосмисленні, залежно від контексту та етапу соціалізації. Це сприяє деконструкції застарілих стереотипів і створенню більш інклюзивного та рівноправного середовища, де люди можуть вільно виражати свою унікальність та амбіції.

Підлітковий вік був визначений як критичний період, під час якого відбувається активне засвоєння соціальних норм і гендерних ролей через

взаємодію з родиною, школою, медіа та іншими соціальними інститутами. Освіта відіграє ключову роль у формуванні гендерної рівності, надаючи підліткам можливість досягнути різноманітні професійні шляхи без огляду на застарілі гендерні стереотипи.

Запропонована модель формування уявлень про гендерні ролі включає інтеграцію соціальної роботи з феміністичним акцентом на гендерну рівність. Такий підхід дозволяє ефективніше реагувати на унікальні потреби підлітків та сприяє наснаженню молоді в розв'язанні власних проблем і рефлексії стереотипів.

Дослідження також підкреслює важливість впливу медіа на формування гендерних уявлень, а також роль політики, соціальних інститутів та міжособистісної взаємодії у процесі гендерної соціалізації.

Отже, перший розділ закладає теоретичні основи для подальшого дослідження гендерних питань, наголошуючи на необхідності рефлексії негативних гендерних стереотипів для формування справедливого суспільства, зокрема у підлітковому віці. Це створює підґрунтя для більш детального аналізу практичних аспектів гендерної соціалізації та їхнього впливу на розвиток особистості у наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПІДЛІТКІВ ПРО ГЕНДЕРНІ РОЛІ

2.1 Обґрунтування вибірки

Дослідження уявлень підлітків про гендерні ролі складалося з трьох частин: вивчення гендерного контексту підлітків, визначення їхнього рівня впевненості у собі та оцінка особистісних характеристик для глибшого розуміння. Використано власне опитування та дві стандартизовані методики: опитувальник “Рівень впевненості в собі” (Ф. Зімбардо) (див. Дод. Б) та методика особистісного диференціалу (В.Б. Шапарь) (див. Дод. В). Опитування було анонімним та поширювалося онлайн. З 60 респондентів, які взяли участь у дослідженні, найбільше мають вік 13-14 років (36,7%), 15-18 років (26,7%), 11-12 років складають 23,3%, і найменше (13,3%) складає вікова група 19-22 роки (див. Дод. Г). З них 61,7% – жінки та – 38,3 чоловіки за статтю (див. Дод. Д). Це підлітки з різних навчальних закладів.

Всі опитані люди чоловічої статі ідентифікували себе чоловіками за гендером, що відповідає визначенню цисгендерності. Водночас, 4 респонденти зазначили, що мають жіночу стать, і є небінарними персонами. Одна особистість жіночої статі ідентифікувала себе чоловічого гендеру. Таким чином, з гендерною приналежністю, в опитуванні взяли участь жінки – 51,7%, чоловіки – 40%, а також небінарні особи – 8,3% (див. Дод. Е).

У сім’ї переважну частину часу більшість респондентів виховували батьки – 66,7%, проте 15% респондентів виховували тільки мама/бабуся чи опікунка жіночої статі. На противагу цьому показнику, не було жодного респондента, який був вихований тільки батьком/дідусем або опікуном чоловічої статі (див. Дод. Ж).

У більшості сімей респондентів ситуація влади була приблизно рівноправною – 61,7%, або керівне становище належало жінкам – 20%. Тільки у 10% сімей керівне становище належало чоловікам (див. Дод. И). Разом з тим, половина респондентів – 51,7% визначають своїх батьків або опікунів радше

як прогресивних та гнучких у поглядах людей, а 20% – як консервативних або негнучких. Підлітки значною мірою мали складнощі з цим запитанням, адже 28,3% з них визначили, що їм важко відповісти на нього (див. Дод. К).

З питання про релігійність родин респондентів вдалося отримати наступні дані: 43,3% описали свою родину як нерелігійну, 30% респондентів було важко відповісти на дане питання, а 26,7%, що складає меншість, заявили, що мають релігійну сім'ю (див. Дод. Л).

Опитувальник “Рівень впевненості в собі” (Ф. Зімбардо) спрямований на визначення рівня впевненості підлітка в собі. В методиці міститься 30 тверджень, і респонденту необхідно відзначити ті з них, з якими він згоден. Ф. Зімбардо вважав, що впевненість у собі передбачає наявність у характері людини таких якостей особистості, як ініціативність, оптимізм, врівноваженість. Людина з низькою самооцінкою більш пасивна, сором'язлива [31]. Методика “Рівень впевненості в собі” (Ф. Зімбардо) має значний потенціал для використання в дослідженні гендерної соціалізації та її впливу на підлітків у контексті їхніх уявлень про гендерні ролі в міжособистісному спілкуванні. Аналіз результатів цієї методики дозволяє отримати уявлення про ступінь самовпевненості респондента та допомагає з'ясувати, чи впливають уявлення підлітків про гендер на їхню самооцінку, а також встановити зв'язок між рівнем самовпевненості та уявленнями про гендерні ролі. Також результати за методикою Зімбардо можуть слугувати базою для порівняння з іншими аспектами дослідження.

Друга методика – методика особистісного диференціалу (В.Б. Шапарь) – розроблена для вивчення особистісних характеристик підлітків, тобто охоплює ширший контекст. Вона базується на ідеї унікальності кожної особистості та включає співставлення індивідуальних рис особистості. Методика особистісного диференціалу дозволяє дослідити особистісні характеристики підлітків, що є ключовими для розуміння їхніх уявлень про гендерні ролі. Вона дозволяє порівняти особистісні риси різних підлітків і встановити зв'язок між цими рисами та їхніми уявленнями про гендерні ролі,

стереотипи, потенції, тощо. Аналіз результатів цієї методики дозволяє отримати більш детальний опис особистісних якостей респондента та вказати на те, чи уявлення підлітків про гендер впливають на їхні характеристики.

Опитувальник, спрямований на дослідження гендерного контексту, ставив за мету дослідити процеси гендерної соціалізації підлітків та визначити чинники, що впливають на їхні уявлення про гендерні ролі та стереотипи. Він був розроблений за використання моделі формування уявлень про гендерні ролі.

Опитувальник містив 38 питань. Він включав відкриті, закриті питання та питання на визначення оцінки.

Включення питань про стать, вік та гендер респондента в дослідження гендерних ролей має кілька важливих цілей. Ці дані є ключовими для категоризації та аналізу результатів дослідження. Стать, гендерна ідентичність і вік можуть впливати на уявлення та сприйняття гендерних ролей, тому їхнє включення дозволяє проводити порівняльний аналіз між різними групами респондентів, що сприяє більш глибокому розумінню динаміки гендерних уявлень у різних вікових, гендерних та статевих категоріях.

Також ці дані важливі для забезпечення репрезентативності вибірки. Включення різноманітних груп за статевою, гендерною та віковою приналежністю, дозволяє отримати більш повне уявлення про розподіл гендерних уявлень у підлітковому віці.

Інформація про гендер респондента є необхідною для вивчення взаємозв'язків між гендерною приналежністю та сприйняттям гендерних ролей. Вона допомагає врахувати індивідуальні відмінності в гендерних уявленнях та виявити можливі взаємодії між гендерною ідентичністю та іншими факторами, такими як виховання, середовище чи вплив медіа.

Крім загальних питань про стать, вік та гендер респондента, опитувальник включав категорії, такі як “Взаємодія з людьми”, “Вербальний/невербальний спадок”, “Навколишнє середовище, контент,

інформація”, “Державна та світова політика”, “Стереотипізованість”, “Вплив” та “Уявлення”.

У категорії “Взаємодія з людьми” було запитання про те, особи якої статі переважно виховували респондента та чи були вони прогресивними у поглядах, а також хто займав більш керівну роль у родині.

Питання про виховання та гендерні уявлення в опитувальнику має важливе значення для розуміння впливу сімейного середовища на формування уявлень підлітків про гендерні ролі та стереотипи. Ця категорія дозволяє дослідити, які саме гендерні моделі були передані підліткам від їхніх батьків або опікунів, а також яка роль в їхній сімейній динаміці відводилася чоловікам і жінкам.

Запитання про прогресивність у поглядах та керівну роль в родині допомагає з'ясувати, які саме цінності та уявлення про гендерні ролі були підтримані в сімейному оточенні. Наприклад, якщо батьки транслиювали прогресивні погляди про гендерні ролі і рівноправний розподіл обов'язків в сім'ї, це може вплинути на уявлення підлітка про гендер і стимулювати його відкритість, толерантність. Відносини між батьками та їхні ставлення до гендерних ролей можуть моделювати для підлітків певні стереотипи та очікування щодо того, як вони мають поводитися та функціонувати у суспільстві.

Отже, наявність цього аспекту в опитуванні дозволяє отримати важливі дані про вплив сімейного середовища на формування гендерних уявлень та стереотипів у підлітків, що є ключовим для розуміння процесів гендерної соціалізації.

Частково до цієї категорії було включено запитання про релігійність родини, наявність питання про релігійність родини в опитувальнику відображає важливий аспект вивчення гендерної соціалізації підлітків. Це питання допомагає з'ясувати, який вплив має релігійне середовище на формування гендерних уявлень та стереотипів у підлітків.

Релігійні постулати часто визначають роль чоловіка і жінки в сім'ї та суспільстві, а також встановлюють норми поведінки та очікування щодо гендерних ролей. Тому питання про релігійність родини може бути важливим для розуміння, як віросповідання впливає на уявлення підлітків про гендер.

Крім того, релігійність родини може відобразитися не лише у вербальних висловлюваннях членів сім'ї, але й у невербальних аспектах, таких як обряди, традиції та культурні звичаї. Тому цей аспект може також відноситися до категорії “Вербальний/невербальний спадок”.

У категорії “Вербальний/невербальний спадок” розглядалися питання про іграшки, якими грався респондент у дитинстві, а також про казки, які він пам'ятав. Ці питання спрямовані на виявлення того, які стереотипи гендерних ролей можуть бути вбудовані у дитячі ігри та літературні твори, які підлітки сприймали протягом свого дитинства.

Іграшки, з якими діти граються, часто відображають соціальні норми та очікування стосовно гендерних ролей. Наприклад, певні типи іграшок частіше асоціюються з однією статтю чи іншою, що може впливати на формування уявлень про те, якими повинні бути чоловіки та жінки. Наприклад, машинки, конструктор можуть асоціюватися з чимось маскуліним, тоді як відігравання сюжетів ляльками – фемінним.

Також казки, які діти читають або які їм розповідають, можуть містити гендерні стереотипи та уявлення про гендерні ролі. Наприклад, типові образи принцес та принців часто зміцнюють стереотипи про жіночу та чоловічу ролі у суспільстві. Водночас відповіді на це питання надають можливість дослідити, чи підлітки пам'ятають більше казок з головними персонажами жіночої чи чоловічої статі. Отже, ці питання допомагають розкрити, які гендерні стереотипи можуть бути засвоєні дитячими уявленнями через їхню взаємодію з іграшками та літературою.

Категорія “Навколишнє середовище, контент, інформація” включала питання про вподобані/привертаючі увагу медіапродукти, зокрема персонажів, та про асоціацію респондентом з ними, при цьому важливо було визначити, чи

персонажі більшою мірою маскулінні, чи фемінні. Медіа-продукти, такі як фільми, серіали, комікси, впливають на формування уявлень про гендерні ролі через створення ідеалізованих або стереотипних образів героїв. Підлітки можуть свідомо або несвідомо асоціювати себе з цими персонажами та сприймати їхні характеристики як приклади того, якими повинні бути чоловіки або жінки в суспільстві.

Дослідження асоціацій підлітків з персонажами медіа-продуктів, а також визначення того, які гендерні риси їм приписуються (чи персонажі більшою мірою маскулінні, чи фемінні), дозволяє отримати уявлення про те, як медіа впливають на усвідомлення гендерних норм та ролей у підлітковому віці. Такий аналіз допомагає розкрити, які саме аспекти гендерної ідентичності формуються або посилюються під впливом медіа-продуктів.

У “Державній та світовій політиці” досліджувалися питання про відчуття дискримінації респондентом та його думку про рівність прав. Позиція щодо рівності прав дозволяє з'ясувати, які гендерні стереотипи та нерівності визнають підлітки у своєму соціокультурному оточенні.

Питання про відчуття дискримінації дає можливість дослідити особистий досвід підлітків у сфері гендерних стереотипів та нерівностей у міжособистісному спілкуванні. Аналіз відповідей на друге питання дозволяє з'ясувати, наскільки свідомо розуміють підлітки проблеми гендерної нерівності.

Категорія “Стереотипізованість” включала шкали згоди/незгоди зі стереотипами щодо жінок та чоловіків, а також з поглядами, які можна назвати більш прогресивними. Перш за все, шкали допомагають виявити рівень підтримки підлітками гендерних стереотипів. Включення в опитування поглядів, які можна назвати більш прогресивними, дозволяє оцінити ставлення підлітків до гендерних ролей, які виходять за межі традиційних стереотипів.

Крім того, респонденту пропонувалося обрати типові риси характеру для чоловіка та жінки, а також ті, які він сам прагне мати. Цей вибір дозволяє

виявити, які риси підлітки вважають традиційно відповідними статі. Це допомагає зрозуміти, наскільки глибоко уявлення підлітків про гендерні ролі відповідають соціокультурним стереотипам. Вибір рис характеру, які респонденти прагнуть мати, дозволяє виявити їхні уявлення про ідеальний образ себе та порівняти його з їхніми уявленнями про риси, притаманні для чоловіків чи жінок. Це важливо для аналізу того, як ці уявлення впливають на їхнє сприйняття самого себе та інших.

Окремим пунктом пропонувалося обрати, які зовнішні атрибути мають бути притаманними сучасному чоловікові або жінці. Це дозволяє з'ясувати, які зовнішні характеристики респонденти пов'язують з певною гендерною роллю. Це може включати в себе погляди на зовнішність, одяг, зачіски та інші аспекти, які вони вважають типовими для чоловіків або жінок. Такі відповіді можуть відображати соціокультурні стереотипи і уявлення про ідеальні гендерні характеристики.

Це питання також дозволяє виявити, які очікування щодо зовнішності і поведінки мають молоді люди в сучасному суспільстві. Це важливо для розуміння того, як гендерні стереотипи впливають на уявлення підлітків про власну та інші гендерні ролі та їхню взаємодію в міжособистісному спілкуванні.

Важливими були також питання, які стосувалися родинного устрою та виховання в контексті стереотипів: на чоловікові чи на жінці більша відповідальність за виховання дитини тієї ж статі, і чи потрібно виховувати у дитини “чоловічі” чи “жіночі” риси характеру, а також хто має забезпечувати родину. Вони допомагають виявити уявлення підлітків про розподіл обов'язків та відповідальності в родині з погляду гендерної приналежності. Наприклад, питання про те, чи на чоловікові чи на жінці більша відповідальність за виховання дитини тієї ж статі, може виявити наявність гендерних стереотипів щодо ролі батьків у вихованні дітей.

Крім того, питання про необхідність виховувати у дитини “чоловічі” чи “жіночі” риси характеру, а також про те, хто має забезпечувати родину,

можуть відображати уявлення підлітків про традиційні гендерні ролі і очікування стосовно поведінки та обов'язків осіб різної статі у сімейному житті.

У групі “Вплив” були питання про обраний цікавий респондентам напрямок діяльності, питання на оцінку респондентом впливу поширеності традиційних поглядів на своє життя від позитивного до негативного. Ця група допомагає з'ясувати, як гендерні стереотипи та уявлення впливають на їхні інтереси, вибори та перспективи.

По-перше, питання про обраний напрямок діяльності дозволяють зрозуміти, які сфери життя чи професійні шляхи цікавлять підлітків найбільше. Це допомагає виявити, чи існують статево-гендерні відмінності у виборі кар'єрних шляхів та інтересів.

По-друге, питання про оцінку впливу традиційних гендерних поглядів на життя підлітків дає змогу оцінити, як вони сприймають вплив гендерних стереотипів на своє особисте та професійне життя. Відповіді на ці питання дозволяють з'ясувати, чи сприймають підлітки гендерні очікування як щось позитивне, негативне чи нейтральне, а також чи вони відчувають себе обмеженими або стимульованими у своїх можливостях через ці очікування.

У категорії “Уявлення” респондентам ставились відкриті питання про чинники формування уявлень про гендер, знання щодо попередніх уявлень та можливості трансформації цих уявлень у майбутньому. Ці питання дозволяють зрозуміти, які конкретні фактори та впливи сприяють формуванню уявлень підлітків про гендерні ролі. Це можуть бути різноманітні чинники, такі як сімейне середовище, медіа, оточуюче суспільство, освіта та інші. Розуміння цих чинників допомагає виявити основні впливи, що формують гендерні уявлення серед підлітків, враховуючи їхню думку. Питання про знання попередніх уявлень про гендер дають змогу дослідити, які стереотипи, уявлення та ролі були вже усвідомлені респондентами. Вивчення можливості трансформації уявлень про гендер у майбутньому допомагає

зрозуміти, наскільки гнучкими є уявлення підлітків про гендерні ролі та наскільки вони можуть бути змінені в процесі соціалізації та розвитку.

2.2 Тропи як джерела уявлень про гендерні ролі

Медіа мають великий вплив на формування та зміну суспільних норм і переконань. Вони відображають реальність, але також активно сприяють у формуванні цієї реальності, часто посилюючи існуючі стереотипи про гендерні ролі.

У багатьох країнах існують стереотипи як щодо чоловіків, так і щодо жінок. Жінок найчастіше зображують у крайніх ролях: або як домогосподарок, або як жертву. Чоловіків, натомість, зазвичай описують як бізнесменів або лідерів. Крім того, жінки менше представлені у новинах і, коли вони з'являються, частіше коментують теми культури, здоров'я або сім'ї. У той час як чоловіків частіше запрошують висловлюватися на теми, пов'язані з армією, фінансами, управлінням державою або важкою промисловістю.

За даними дослідження Інституту масової інформації (ІМІ), проведеного у березні 2020 року, у регіональних медіа жінки відображаються приблизно у три рази менше, ніж чоловіки. Наприклад, у ролі експертів жінки становлять лише 28% від загальної кількості експертів, а кількість жіночих персонажок у новинах не перевищує 29% від загальної кількості персонажів у стрічках новин регіональних онлайн-медіа [13].

Декілька досліджень підтвердили, що обмежене представлення жінок може мати негативний вплив на глядачів та їхнє уявлення про жіночу роль. Згідно з соціальною теорією навчання, люди навчаються поведінці, спостерігаючи за іншими, тож постійне уявлення жіночих персонажок як слабких може переконати інших жінок діяти відповідно до цих стереотипів, тим самим утримуючи сексизм у суспільстві [55].

Різні підходи до навчання стверджують, що вплив фільмів, телевізійних шоу та інших медіа на глядачів, особливо на молодих людей, може бути значним. Спостереження та наслідування впливових рольових моделей, таких

як батьки, вчителі та художні персонажі, мають вплив на соціальні уявлення та очікування дітей, включаючи ті, що стосуються гендерних ролей. Діти, які ідентифікуються з медійними персонажами та вважають телебачення реалістичним відображенням світу, особливо схильні діяти відповідно до його змісту [53].

Ще одна точка зору вказує на те, що недостатнє представлення жінок пов'язане з дефіцитом режисерок у кінематографічній індустрії. Лише 4,95% з 2386 фільмів, що вийшли у США між 1994 і 2016 роками, були зняті жінками.

У дослідженні, що аналізувало взаємозв'язок між жіночими режисерами та жіночим представництвом у фільмах з великими касовими зборами за 2018 рік, Іан Кунсі виявив, що фільми, зняті режисерками, мали набагато вищий відсоток жіночих персонажок, ніж фільми, зняті режисерами, і були більш схильні до проходження тесту Бехдель. Результати Кунсі, здається, відповідають результатам іншого дослідження з представлення жінок у кіно в 2021 році, в якому фільми з режисеркою чи сценаристкою більше репрезентували жінок в ролі головних героїнь, ніж фільми з виключно режисером/сценаристом. Робота Кунсі і Лаузен разом вказують на те, що режисерки можуть потенційно збільшити представлення жіночих персонажок: головних героїв та ролей загалом. Окрім недостатнього представлення, інші дослідження показують, що режисерки можуть також допомогти у вирішенні проблеми стереотипного представлення жінок. Режисерки можуть бути більш схильні уникати відображення домінуючого представлення жінок як неспроможних, сексуальних об'єктів та жертв. Крім того, у фільмах, знятих жінками, жінки мали більше можливостей діяти і були більш схильні розвіювати традиційні стереотипи про жінок.

Тест Бехдель має 3 критерії: 1) У фільмі повинно бути принаймні 2 персонажки, які розмовляють; 2) Вони повинні мати імена та розмовляти одна з одною; 3) Їхня розмова повинна бути про щось, окрім чоловіка.

Тест Бехдель має високі обмеження. Він не вимірює, про що саме розмовляють жінки або як вони про це говорять. Таким чином, він не враховує,

як жінок представляють, і, отже, чи є ця репрезентація стереотипною, чи ні [55].

Незабаром з'явилися нові методики, які висвітлюють аналогічні аспекти. Так, Мако Морі висуває запитання про наявність у фільмі жіночого протагоніста, який не виступає в ролі підтримки для чоловічого персонажа. Ще один тест, запропонований Рорі Апхолд, полягає в перевірці, чи складається 50% команди, яка працює над фільмом, з жінок. Також варто згадати тест Кастеліні, в якому передбачається наявність двох героїнь з іменами, мають діалог з щонайменше п'яти рядків, причому діалог не повинен стосуватися чоловіка, а одна з героїнь має бути важливою для розвитку сюжету, тобто її відсутність в сюжеті змінила б історію [2].

Популярні медіа застосовують та підсилюють соціальні упередження через використання тропів, що часто зустрічаються у медійних продуктах і можуть бути ключовими елементами у створенні наративу.

Тропи – це шаблонні сценарійні схеми, які постійно повторюються у популярних медійних форматах. Наприклад, троп “злий геній” широко розповсюджений у серіалах (Моріарті у серіалі “Шерлок” від BBC), кіно (як, наприклад, Ганнібал Лектер у “Мовчанні ягнят”), тощо. На жаль, багато тропів проявляють гендерні упередження, будь то прямо через стереотипні узагальнення у їхньому визначенні, або неявно через упереджене зображення, що підтверджує такі стереотипи. Фільми, телевізійні шоу та книги, що містять стереотипні гендерні тропи та упереджені зображення, закріплюють та посилюють гендерні стереотипи в суспільстві.

Навіть якщо троп не є явно гендерно визначеним, він може приховано містити гендерні аспекти через контекст та спосіб, яким ці персонажі представлені. [26]

“Чоловічий погляд” пояснюється як зображення жінок у візуальних медіа через об'єktiv гетеросексуального чоловіка, що призводить до маргіналізації і сексуалізації жіночих персонажок через їхнє уявлення як об'єktiv бажання, і одночасно до підсилення влади головного героя. Чоловічий погляд негативно

впливає на представлення жінок у кіно, а також працює на підтримання патріархальної структури суспільства в цілому.

Раціональність за цим досить проста: на підставі того, що, відображаючи загальну чоловічо-керовану соціальну структуру, кінематограф переважно контролюється чоловіками, особливо за кадром, у ролях режисерів, сценаристів і операторів, вони тенденційно створюють історії, що відповідають їм і чоловічій глядацькій аудиторії. Ця асиметрична динаміка влади підкреслюється тим, що лише одна десята частина найбільш прибуткових фільмів 2019 року були зняті жінками-режисерами. Передбачуваним глядачем є чоловік, відповідно, сюжети приваблюють їхні бажання. Це формула, яка повторювалася з самого початку кінематографу і набула нормалізації з часом, хоча насправді вона прямо приваблює лише частину чоловічої аудиторії. Загальна аудиторія була призвичаєна до прийняття цього, а індустрія покладається на те, що глядачі не досліджують фільми критичним оком. Термін “чоловічий погляд” був винайдений та популяризований Лаурою Малві у її есе “Візуальні насолоди та наративний кінематограф”, високо впливовій і формуючій теоретичній перспективі, в якій вона досліджувала роль жінок у кіно, аналізуючи переплетення кіно-теорії та фемінізму з психоаналізом [52].

Чоловічий погляд можна відразу впізнати через трансляцію тропів, що представляють різні архетипи жіночих персонажок, всі з яких мають спільну рису – задоволення потреб головного героя-чоловіка. Найвідоміший троп – це “блондинка-вибухівка”, що має єдину мету – бути сексуальною та бажаною для чоловіка. Окрім її фізичної привабливості, не вводяться жодні з її якостей або риси характеру, оскільки вона існує лише поруч з головним героєм. Цей троп втілено Марго Роббі у фільмі “Вовк з Уолл-стріт”, в якому камера повільно просувається по її фігурі кожного разу, коли вона входить з’являється у кадрі, підкреслюючи її фізичну привабливість та об’єктивуючи її для погляду глядача. Так само архетип “дівчина у біді” підтримує чоловічий погляд, зображуючи жінок як беззахисних та потребуючих порятунку

героїчним чоловічим головним героєм, підкріплюючи традиційні гендерні ролі та ідею жіночої залежності від чоловіків. Ці тропи не лише зменшують складність та агентність жіночих персонажок, але й сприяють утриманню патріархальних динамік в суспільстві [52].

Загалом, чоловічі тропи охоплюють більш різноманітний набір тем, ніж жіночі тропи. Призначення тем у високо-гендерних тропках у проведеному дослідженні має наступний розподіл: чоловічі: корабель, Земля, планета, технологія, система, будівництво, зброя, знищення, інопланетянин, супер, сильний, сила, виживання, повільний, пошкодження, швидкість, Галк, удар, броня, бог, Ісус, релігія, церква, поклоніння, Біблія, вірити, ангел, небо, віра, вміння, правило, розумний, навчання, проблема, студент, здатність, рівень, навчати, геній, гроші, багатий, золото, крадіжка, компанія, місто, продавати, бізнес, злочинець, багатий, жіночі: відносини, одружений, одружитися, дружина, шлюб, разом, чоловік, весілля, красивий, блондинка, привабливий, краса, описувати, високий, брюнетка, очі, потворний, голий, сексуальний, фансервіс, душ, оголений, обкладинка, стриптиз, басейн, бікіні, футболка, батько, дитина, дочка, вагітна, народження, дитина, померти, вагітність, виховувати, дорослий, їжа, напій, їжа, готувати, смак, вага, пити, шоколад, вино.

Теми, які часто асоціюються з жіночими ролями у високо-гендерних тропках, відображають всі три аспекти сексизму, які були запропоновані Гліком та Фіском (1996 року). Теми, пов'язані з материнством і вагітністю, відображають гендерну диференціацію, теми про зовнішність та наготу можна віднести до гетеросексуальності, тоді як чоловічі теми про гроші та силу відображають патріархат. Різноманітність жіночих ролей є обмеженою. Тропи, що включають слова “геній” та “бос”, значно більше нахилені до чоловічої сторони. Цікаві гендерні відмінності виявлені в високорівневих темах: у тропках, що пов'язані з “злом”, чоловічі тропи є різноманітнішими (наприклад, “необхідне зло”, “зло корпорації”, “зло армії”), тоді як жіночі

тропи акцентуються на сексуальних аспектах (наприклад, “секс – це зло”, “зло – це сексуально”) [26].

Тоді як чоловічі персонажі пов'язані з різноманітністю тем у фільмах, жіночі персонажі переважно асоціюються з темою романтики. Хоча асоціації жіночих персонажок з фізичною красою та шлюбом з часом знижуються, асоціації жіночих персонажок з сексуальними стосунками та весіллями зростають [40].

У літературі визначається наратив, в якому чоловік допомагає жінці пройти шлях до щасливого, задоволеного життя, що характеризується як “комплекс Попелюшки”. Щастя Попелюшки залежить від принца, але не навпаки. Бал щастя жіночих персонажок, зображених з чоловічими персонажами вище, ніж коли жінки зображалися самотійно. Чоловічі персонажі частіше описуються за допомогою дієслів, тоді як жіночі персонажі частіше описуються за допомогою прикметників. Жінки у дитячих книгах частіше, ніж чоловіки, зображуються у відношенні до свого зовнішнього вигляду та своїх ролей у сім'ї.

Оскільки медіа відображають суспільство, зміна того, як ці тропи представляються, часто починається зі зміни у способі, яким ми їх розуміємо у нашому суспільстві [31].

Троп “Strong female character”. У дискусії на тему цього тропу найчастіше постає питання того, що є силою жінки та як це має бути репрезентовано. Це питання, на яке навіть до цього часу немає повної відповіді. Уявлення про так звані “сильних” жіночих персонажок ґрунтується виключно на фізичних можливостях, наприклад, Трійця з трилогії “Матриця” (1999-2003) і Чорна вдова з серії фільмів кіновсесвіту Marvel “Месники” (2012). Хоча це, здавалося б, добре і повністю руйнує троп “дівчини в біді”, можна зробити висновок, що ідея сили жіночого персонажа ґрунтується виключно на її фізичних можливостях, і вона повинна ніби стати маскулінным персонажем, втілюючи типові характеристики чоловіка, щоб її визнали або сприймали серйозно. Тобто, коли жіночого персонажа описують як “сильного”, часто асоціюють її

риси з маскулінними ідеями сили – владою, агресією, воєнною майстерністю. Це здається ще більш вимушеним, коли жіночі персонажі не використовують свій розум для вирішення проблеми.

Жінкам у книгах доводиться відмовлятися від своїх більш жіночих рис, щоб здобути повагу. Зазвичай книги з чоловічими головними персонажами мають теми, пов'язані з тим, що вони вже готові врятувати світ. У той час, як жінкам доводиться працювати над собою, щоб досягти того ж самого пункту, часто ставши зовсім іншими людьми, ніж на початку. Гендерна мова підтверджує ці негативні стереотипи про те, якими мають бути чоловіки та жінки, щоб здобути успіх. Жіноче мовлення часто розглядається як менш важливе, або щось, що потрібно “відкинути” на користь більш маскуліного мовлення [26].

Коли споживач контенту думає про сильний жіночий персонаж, може уявити собі жінку у шкіряному одязі з темним волоссям, луком і стрілою на одному плечі та ножом на стегні, проте реалістично ми не можемо говорити про це, як про єдиний аспект жіночої сили. Водночас такі уявлення переважно відповідають чоловічому естетичному смаку. Тобто часто жінки, які втілюють у собі “Сильний жіночий образ”, можуть бути одягнені у сексуалізований одяг, який є абсолютно нереалістичним, незручним (наприклад, Ксена з “Ксена: принцеса-воїн”) (1995-2001), або не мають волосся на тілі (Діана з фільму “Диво-жінка”) (2017).

Жіночі персонажі можуть демонструвати не лише фізичну доблесть, але свою м'якшу та людянішу сторону, іноді використовуючи свій розум більше, ніж грубу силу [56].

Жіночі персонажки, які є воїтельками, потрібні. Проте також важливо, щоб жінки були зображені як героїні за допомогою їх традиційно жіночих якостей. Ці якості не повинні бути демонізовані або зображуватися як слабкі та не героїчні. Усі люди складні і багатогранні, включаючи жінок, і це повинно відобразитися в медіа-просторі [26].

Існує також троп “Manic Pixie Dream Girl”. У поп-культурі цей троп відображає нетипову за стилем та інтересами дівчину, яка має унікальні, не такі як у інших дівчат, смаки, які можуть часто посилатися на епоху, яка минула. В’язання, домашнє господарство, а музичні смаки далеко за межами мейнстріму. Ключовим компонентом її вигляду є фізичні атрибути, які є прикладом західних ідеалів краси: великі, блакитні очі, порцелянова шкіра і довге волосся з чубчиком. Оскільки великі очі є ключовою характеристикою милості і асоціюються з дитячим, можна зробити висновок про представлення героїні-жінки інфантилізованою.

Вона є ексцентричною, вільнодухою, її мета полягає у “надиханні чоловічого головного героя на більше цінування життя”, а стосунки персонажки з її голосом (або його відсутністю) є складними. Кохана головного героя з фільму 2010 року “Скотт Пілігрім проти світу”, таємнича та кумедна Рамона Флауерс, головна риса характеру якої – це її випадкові зміни кольору волосся – типовий приклад тропу. До зустрічі з Рамоною, головний герой, Скотт, був досить незграбним, неспроможним зрозуміти своє значення в житті – однак після того, як вона спочатку з’явилася перед ним у сні, його життя назавжди змінилося, оскільки подорож, щоб “здобути дівчину”, закінчується філософською подорожжю до самоповаги. Часто вона схильна до лірики про красу природи та повсякденного життя.

Властива поверховість посилюється обрамленням розповіді: будь-які думки або почуття, які вона може висловити, опосередковуються через прямого, білого, цисгендерного, середнього класу, чоловічого героя. Це посередництво сприяє середовищу, в якому персонажка розглядається як двовимірний об’єкт, а не конкретизована дівчина. Наприклад, коли Падж, головний герой “Looking for Alaska”, вперше зустрічає Аляску, він описує її як “найгарячішу дівчину за всю історію людства”, перш ніж змінити свою увагу на “відрізані джинси та ... персикову майку”, яку вона носить. Тільки тоді він починає сприймати “голос, що виходить від мініатюрної (але, Боже, пишної) дівчини, що стоїть перед ним”. Через п’ять сторінок Падж ставить питання

Алясці, коли вони курять біля шкільного озера. Опис фетишизованого тіла Аляски, в якому він зосереджується на її “грудях, що напружуються на її тугу майку, її вигнуті ноги гойдаються вперед-назад ... шльопанці, що звисають з її електрично-блакитних пальців ніг”, відокремлює читача від її відповіді. Хоча це не є повним замовчуванням Аляски, ці сцени роблять її приглушеною. В обох випадках саме тіло Аляски – те, що Падж бачить, а не чує – знаходиться на передньому плані і, отже, має пріоритет [33]. Прикладами цього тропу також може слугувати Амелі з “Амелі” (2001), Саммер з “500 днів літа” (2009). Справжні жінки – це автономні особистості з власними бажаннями та амбіціями, а не інструмент, який використовується та викидається для того, щоб чоловік трансформувався.

Також існує один стійкий мотив, який довгий час залишався непоміченим – “Born sexy yesterday”. Він часто зустрічається у науково-фантастичних або фентезійних жанрах і стосується жіночого персонажу, що виглядає конвенційно привабливо та молодо, проте інтелектуально є дитиною. Така жінка не розуміє соціальних норм і взаємодій дорослих, що створює конфлікти та ситуації нерозуміння. Найяскравішим прикладом цього тропу є Лілу з фільму “П'ятий елемент”, що є новоствореною істотою з нульовим життєвим досвідом. Завдяки своєму дитячому розумові вона не може усвідомити наслідки публічної наготи, якою камера чоловічого погляду негайно користується. У одній сцені вона починає без коливань роздягатися перед випадковими чоловіками, і хоча вони знаходяться на передньому плані екрану, її голе тіло все одно чітко присутнє позаду них. Протягом фільму Лілу дослухається до головного героя, старшого і набагато більш досвідченого чоловіка. Фільм показує їхні стосунки як романтичні, не акцентуючи на дисбалансі сил та стереотипах, що підтримують нерівноправ'я. Подана відсутність агентності та автономії підсилює невігідні стереотипи, які принижують жінок та підкреслюють чоловічу перевагу. Ці візуальні репрезентації впливають на наше щоденне життя, посилюючи патріархальні структури суспільства та формуючи сприйняття та уявлення про жінок.

Дослідження вказують на значний соціальний вплив чоловічого погляду, який сприяє неприємним соціальним ситуаціям, таким як наруга та небажані натяки. Це також спричиняє зростання самооб'єктивації серед жінок, які почуваються примушеними відповідати бажанням чоловіків та відповідати очікуванням чоловічого погляду [52].

У художньому фільмі “Я, Перемога і Берлін”, який вийшов у 2024 році, режисерка Ольга Ряшина екранізувала однойменну повість музиканта Кузьми Скрябіна. Сюжет обігрує 90-ті в Україні, де за три дні до запланованого концерту Кузьма вирушає зі своїм другом Бардом до Берліна на старому автомобілі, щоб обміняти його на кращу машину у колекціонера. Кузьма обіцяє своїй дівчині Барбарі повернутися додому на новому авто, а хлопцям з гурту – встигнути на виступ. Детальніше хотілося б зупинитися саме на репрезентації в сучасному українському кіно жіночих персонажок.

По-перше, слід зазначити, що фільм не відповідає критеріям тесту Бехдель, який вимагає, щоб жіночі персонажки мали імена та розмовляли між собою про щось, окрім чоловіків. З п'яти персонажок, які з'являються у фільмі, дві не мають імен, і вони не говорили між собою, що унеможливорює проходження третього пункту тесту.

Дівчина головного героя, Барбара, мало розкривається як особистість. Її інтереси обмежуються Кузьмою та його гуртом, а також модою. Роль Барбари у фільмі полягає у тому, щоб бути “голосом розуму” для Кузьми, виступаючи його совістю та направляючи його дії.

Ще однією цікавою персонажкою є дівчина, яку Кузьма зустрічає у Берліні, рятуючи від потенційного зґвалтування. Її головною характеристикою є навички виконання уколів, які вона набула, допомагаючи своєму дідусеві. Згодом виявляється, що нова знайома є донькою поважного кримінального авторитету, тож вона допомагає Кузьмі вибратися з складних ситуацій. Можна зробити висновок, що майже риси героїні глядач спостерігає через опосередкованість чоловічого персонажу, який має на неї той чи інший вплив.

Наступною персонажкою є безіменна дружина багатого колекціонера, яка виглядає доволі сексуалізовано та обіцяє йому “віддячити” за машину.

Хотілося б також висвітлити об’єктивовану роль персонажки, яка також не має імені, та з’являється у кадрі лише на сцену. Її участь полягає у тому, аби бути тою, яка використовується чоловіком з іменем та особистістю як об’єкт сексуального задоволення.

У фільмі спостерігається переважно чоловічий погляд на жіночих персонажок, що призводить до дискредитації та спрощення реальних жіночих досвідів та переживань. Жіночі персонажі часто розглядаються через призму їхньої сексуальності або у зв’язку з чоловіками, що призводить до знецінення їхньої глибини та важливості як незалежних особистостей. Крім того, багато жіночих персонажок у фільмі лишаються безіменними, що позбавляє їх ідентичності та самостійності, сприяючи утвердженню уявлень про жінок як другорядних чи пасивних учасників. Такий підхід до репрезентації жіночих персонажок сприяє утвердженню патріархальних стереотипів як у кінематографічній сфері, так і у суспільстві.

Отже, аналіз репрезентації жіночих персонажок у фільмі “Я, Победа і Берлін” вказує на потребу у більш глибокому вивченні гендерних стереотипів у сучасному українському кінематографі задля подальшого деконструювання, враховуючи, що фільм було знято за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України й Державного агентства України з питань кіно.

Підхід “жіночого погляду” перевертає чоловічий, але в особливий спосіб. Він не просто “перевертає погляд” і об’єктивує чоловіків так само. Це була б марна спроба змінити проблематичність, оскільки в умовах патріархату та дисбалансу сил між гендерами прямий еквівалент, в якому чоловіки об’єктивовані, неможливий. Замість цього, жіночий погляд спрямований на більш складні наративи, що зображують жінок як автономних суб’єктів та враховують їхні власні досвіди та внутрішні думки [52].

Висновки до розділу 2

В другому розділі дипломної роботи було ретельно обґрунтовано емпіричну частину, спрямовану на аналіз гендерної соціалізації підлітків та вплив гендерних стереотипів на формування їхніх уявлень про гендерні ролі. Дослідження також охопило аналіз гендерних стереотипів у медіа, які мають суттєвий вплив на формування суспільних норм і переконань.

Основними аспектами цього розділу стали вибірка досліджуваних, методи збору даних та аналітичні підходи, що застосовувалися для проведення дослідження. Вибірка з 60 підлітків різної статі та гендерної приналежності забезпечила репрезентативність і різноманітність отриманих результатів. Застосування власного опитування та двох стандартизованих методик – опитувальника “Рівень впевненості в собі” (Ф. Зімбардо) та методики особистісного диференціалу (В.Б. Шапарь) було обґрунтовано потребою у визначенні самооцінки та інших особистісних характеристик підлітків для інтерпретації результатів емпіричного дослідження з більшою кількістю інформації.

Аналіз медіа підкреслив, що цей аспект нашого життя відображає і активно формує реальність, часто підсилюючи існуючі гендерні стереотипи. Виявлено, що жінок частіше зображують у ролі домогосподарок або жертв, тоді як чоловіків переважно описують як бізнесменів або лідерів. Жінки менш представлені у новинах, а коли вони з'являються, то головними темами є культура, здоров'я або сім'я. Чоловіки, навпаки, частіше висловлюються на теми, пов'язані з армією, фінансами або управлінням.

Здійснені дослідження підтвердили, що теми, які часто пов'язані з жіночими ролями у медіа-продуктах, сприяють закріпленню та підтримці гендерних стереотипів, що впливає на уявлення суспільства про ролі чоловіків і жінок. Розглянуто різні типи “тропів” жіночих персонажок, представлених у медіа, і встановлено, що потрібно провести більше досліджень для розуміння справжньої сили жіночих персонажок та їхнього впливу на суспільство. Важливо, щоб жінки були зображені як герої не лише за допомогою фізичної

сили, але й через їхні унікальні якості та здібності. Справжні жінки мають бути розглянуті як автономні особистості з власними бажаннями та амбіціями, а не як інструменти для трансформації чоловіка.

Такі візуальні репрезентації впливають на уявлення про жінок у суспільстві, підсилюючи патріархальні структури та формуючи сприйняття жіночої ідентичності. Дослідження підтверджують, що такі представлення жіночості сприяють самооб'єктивації серед жінок та призводять до негативних соціальних наслідків, таких як наруга та неприємні натяки.

Отже, отримані результати дослідження свідчать про існування та функціонування патріархальних динамік у суспільстві, що вимагає подальшого аналізу та критичного погляду з метою переосмислення гендерних стереотипів у майбутньому.

РОЗДІЛ ІІІ. ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПІДЛІТКІВ ПРО ГЕНДЕРНІ РОЛІ

3.1 Особливості уявлень підлітків про гендерні ролі

Результати дослідження за тестом “Рівень впевненості в собі” показали, що особи, які мають жіночу стать та є цисгендерними, мають “середній” рівень самооцінки 18 балів, який має незначну похибку залежно від віку. Небінарні персони мають рівень самооцінки також у середньому значенні, однак більше схильний до “низького” – 14. У чоловіків рівень самооцінки “середній”, однак у віці 11-14 років складає “15”, тоді як у 15-18 “17”, а 19-22 вже “20”, тобто ближче до “високого”. Враховуючи особу жіночої статі чоловічого гендеру, можна зробити висновок, що, в середньому, у віці 15-18 особи чоловічого гендеру мають середній рівень самооцінки з показником “20”.

Середній показник “рівня впевненості в собі” становив 17, що вказує на середню самооцінку, проте крайні результати коливалися від “6” (низький рівень самооцінки) до “27” (високий рівень самооцінки). Методика особистісного диференціалу дозволяє аналізувати складові самооцінки учасників, тобто те, що не влаштовує їх у самих собі. Показники “оцінки” були з результатами в середньому 10 балів, де найнижчий результат склав “-3”, а найвищий “-19” на шкалі від -21 до 21 балу. Такі дані можуть свідчити про тенденцію учасників оцінювати себе як носіїв позитивних, соціально прийнятних рис характеру та бути задоволеними собою. Значно менші результати отримані за показниками “сили” – 4.6 бали (з найнижчим “-10” і найвищим “16”) та “активності” – 5.58 бали (з найнижчим “-5” і найвищим “16”). Такі результати можуть вказувати на недостатність самоконтролю, залежності від зовнішніх обставин чи оцінки оточуючими, можливо, респонденти можуть мати проблеми з дотриманням прийнятої лінії поведінки та проявом ініціативи.

З вибіркою в 60 респондентів, кореляція Спірмена є достатньо стійкою до відхилень у розподілі даних та забезпечує надійні результати для рангових даних.

Існує сильна позитивна кореляція між стереотипізованістю щодо чоловіків і жінок. Підлітки, які мають стереотипні уявлення про одну стать, ймовірно, мають аналогічні стереотипні уявлення і про іншу стать.

Є помірна негативна кореляція між сучасними поглядами та стереотипізованістю щодо жінок. Підлітки з сучаснішими поглядами мають менше стереотипів щодо жінок.

Фактор “оцінки” позитивно корелює з сучасними поглядами респондентів, що підтверджує зв'язок між позитивною оцінкою себе та сучасними поглядами.

Додатково, фактор “оцінки” позитивно корелює з рівнем впевненості в собі за Зімбардо, що свідчить про зв'язок між впевненістю в собі та позитивною самооцінкою.

Фактор “сили” корелює з сучасними поглядами, що вказує на те, що люди з більш сучасними поглядами можуть мати більший самоконтроль та незалежність.

Також присутня кореляція між фактором “сили” та рівнем впевненості в собі, що підтверджує зв'язок між впевненістю в собі та відчуттям власної незалежності та самоконтролю.

Кореляція факторів “сили” та “оцінки” також свідчить про те, що висока самооцінка пов'язана з незалежністю та самоконтролем.

Крім того, фактор “активності” має кореляцію з рівнем впевненості в собі, що вказує на зв'язок між екстравертністю та впевненістю в собі. Це означає, що чим більш людина екстравертна, тим більше вона впевнена в собі.

Також фактор “активності” корелює з фактором “сили”, що може свідчити про зв'язок між екстравертністю та відчуттям самоконтролю та незалежності.

На основі аналізу гендерної ідентичності підлітків, можна зробити висновок, що у досліджуваній групі підлітків жіночої статі спостерігається більша схильність до самовизначення в контексті гендерної ідентичності незалежно від вікової категорії. Зокрема, 6 респондентів жіночої статі, визначили свою гендерну ідентичність відмінною від жіночої. З цих 6 респондентів 2 особи належать до вікової категорії 11-12 років, 2 – до категорії 13-14 років і 2 – до категорії 15-18 років. При цьому, 5 із них ідентифікували себе як небінарні особи, тоді як один респондент, який також належить до жіночої статі та вікової категорії 15-18 років, визначив свою гендерну ідентичність як чоловічу. Додатково, виявлено, що гендерна ідентичність не корелює з релігійністю сімей, оскільки серед перерахованих 6 осіб, 2 респонденти визначили свою сім'ю як релігійну, 3 – як нерелігійну, а один вибрав відповідь “Складно відповісти”.

У контексті структури сімей, 37 респондентів, що складає 61,7%, зазначили, що вирости у сім'ях, де становище членів сім'ї було приблизно рівноправним. У 20% керівне становище належало жінкам, у 10% – чоловікам, тоді як 8,3% респондентам було важко відповісти (див. Дод. И). Коли керівне становище у родині належить конкретній статі, частіше це жінки, як показано в 12 випадках проти 6.

У сім'ях, де керівне становище належало жінкам, зафіксовано, що в 5 випадках вихованням займалися виключно жінки, в 4 випадках – різностатеві батьки, тоді як у ще 3 випадках респондентами була обрана відповідь “Важко відповісти”. Серед випадків, де керівне становище належало чоловікам, вихованням займались не чоловіки, а у 2 випадках різностатеві батьки, у 1 випадку жінка, і одна відповідь була “Важко відповісти”.

51,7% респондентів вирости у сім'ях з батьками або опікунами із прогресивними поглядами, 20,0% виростили у сім'ях із консервативними поглядами, тоді як 28,3% респондентам було важко визначити (див. Дод. К).

З 37 респондентів, що вирости в сім'ях із рівноправним становищем, у 23 (або 62,2%) батьки мали прогресивні погляди, 4 (або 10,8%) були

консервативними, тоді як у 10 випадках (або 27%) було важко визначити погляди батьків чи опікунів. Можна спостерігати, що у сім'ях, де батьки або опікуни відзначаються прогресивними поглядами, керівне становище частіше має рівний характер.

У 23 сім'ях, де керівне становище належало жінкам або чоловікам, розподіл за консервативністю/прогресивністю був наступним: 8 прогресивних, 8 консервативних, та ще 7 відповідей “Важко відповісти”.

У дитинстві переважна більшість респондентів гралися конструктором (85%), машинками (46,7%), також іграшковими тваринками (45%) та м'ячем (45%). Ляльками гралися 40%, а іграшковою зброєю 36,7% респондентів (див. Дод. М).

З питання про казки, які пам'ятають респонденти, окрім невеликої кількості власних відповідей, більшість (65%) опитаних пам'ятають казку “Колобок”, 46,7% “Рукавичку”, 43% “Попелюшку”, 40% “Гидке каченя”, 35% “Курочку Рябу” і 13,3% “Кривеньку качечку” (див. Дод. Н). Це може підтверджувати те, що підлітки пам'ятають образи вербального та невербального спадку зі свого дитинства.

Підлітки також назвали фактори, які впливають на формування їхніх уявлень про те, що притаманно певній статі або гендеру: комунікація з однолітками (60%), виховання (31%), сам приклад поведінки батьків/значущих дорослих (40%), медіапростір (38%), культура та мистецтво (38%) підлітки назвали факторами, які впливають на формування їхніх уявлень про те, що притаманно певній статі або гендеру (див. Дод. П). Ці виявлення свідчать про те, що молоді люди розуміють значення взаємодії з іншими людьми в їхній гендерній соціалізації і визнають вплив середовища, включаючи медіа та культурні норми.

Аналізуючи відповіді підлітків на відкрите питання про те, що впливає на зміну уявлень про гендерні ролі, можна виділити декілька ключових факторів:

1. Соціальне середовище і виховання: багато відповідей зазначають вплив виховання, родинних стереотипів та соціального оточення на формування уявлень про гендерні ролі.

2. Медіа та інформаційний простір: відповіді вказують на вплив медіа, кіно та загалом інтернету на уявлення про гендерні ролі.

3. Суспільні тенденції та активізм: деякі відповіді вказують на вплив соціальних рухів, протестів та обговорень гендерних стереотипів на зміну уявлень про гендерні ролі.

4. Освіта розвиток: відповіді вказують на вплив освіти, знань та дорослішання на зміну уявлень про гендерні ролі.

5. Культурний контекст та історичний досвід: часто згадується вплив культурних традицій, історичного досвіду та суспільного розвитку на уявлення про гендерні ролі.

6. Свобода самовираження та індивідуальність: деякі відповіді вказують на важливість свободи вибору та індивідуальних цінностей у формуванні уявлень про гендерні ролі.

Загалом, відповіді відображають складний і багатоаспектний характер процесу формування уявлень про гендерні ролі, який включає в себе вплив різних соціокультурних, біологічних, психологічних та освітніх чинників.

Відповіді підлітків на відкрите питання про уявлення про гендерні ролі раніше надають цікаву оптику огляду історичних подій через підліткові інтерпретації.

1. Стереотипи з соціокультурних норм:

– Відповіді підкреслюють, що уявлення про гендерні ролі може залежати від культурного та історичного контексту.

– Більшість відповідей вказують на те, що в минулому існували жорсткі гендерні ролі, де чоловіки мали більше привілеїв та прав, а жінки були обмежені в своїх можливостях.

– Жінок часто ставили в ролі домогосподарок, які мали займатися дітьми, готуванням та прибиранням, тоді як чоловіки працювали.

2. Еволюція уявлень:

– Деякі відповіді вказують на те, що уявлення про гендерні ролі можуть змінюватися з часом, існують відмінності у сприйнятті цих ролей в різні епохи.

– Є вказівки на те, що в історії були періоди, коли жінкам надавалися певні права або вони брали участь у різних сферах життя, таких як битви.

Отже, відповіді підлітків надають унікальний погляд на еволюцію уявлень про гендерні ролі в минулому та їхній вплив на сучасне суспільство.

На відкрите питання “Що, на вашу думку, може змінювати наше розуміння того, що означає бути “правильним” чоловіком чи жінкою?”, підлітки вказували, що відречення від стереотипів, дозвіл собі бути автентичним та виражати це, взаємодія з близькими та загалом особистий досвід з людьми різного гендеру, більш толерантний медіапростір та асертивність публічних людей можуть змінювати стереотипні уявлення про те, що означає бути “правильним” чоловіком або “правильною жінкою”.

У результаті дослідження виявлено, що серед підлітків найпопулярнішими медіа-продуктами є відеоігри, серіали та фільми. Відеоігри, такі як Fortnite, Minecraft, мілітарні симулятори та стратегії, а також інші жанри, такі як відкритий світ для досліджень, шутери та хоррор, відзначаються підлітками як основні засоби розваги. Щодо фільмів та серіалів, найпопулярніші серед них – детективи, комедії, фільми про кохання, пригоди та фантастика. Важливими критеріями вибору медіа-продуктів для підлітків є динамічність, інноваційність та здатність викликати сильні емоції. Окрім того, підлітки відзначили важливість сюжету, сетингу та способу розповіді історії, а також відображення проблем у персонажах та їхніх взаєминах. На вибір впливають також особисті емоції та цінності, а також можливість асоціювати себе з сюжетом та персонажами. Крім відеоігор та фільмів, популярність серед підлітків мають також комікси та книги різних жанрів, зокрема пригодницькі та історичні.

На запитання про те, який персонаж або герой з фільмів, серіалів, мультфільмів чи відеоігор найбільше надихає підлітків, та з яким вони можуть

себе асоціювати, більшість учасників зіткнулися зі складнощами у визначенні свого вибору. Багато з труднощів, які виникали у цьому контексті, були пов'язані з нерішучістю у виборі одного конкретного персонажа або неможливістю визначити конкретного героя, який би найбільше відповідав їхнім уявленням.

Таким чином, у вибірку за питанням про те, які характеристики має персонаж (фемінні чи маскулінні), який надихає підлітків, увійшло 33 респонденти, які у попередньому питанні обрали персонажа (див. Дод. Р). 19 (57,6%) жінок, 11 (33,3%) чоловіків і 3 (9,1%) небінарних осіб. Серед них 10 (30,3%) визначають свого персонажа як фемінного, 14 (42,4%) – як маскулінного, та 9 (27,3%) – “Важко відповісти”. Ми можемо бачити, що гендер респондентів не повністю співпадає з тим, якому гендеру відповідає персонаж, якого підлітки обирають як того, з яким вони себе асоціюють.

Серед жінок: 9 (47,4% респондентів) визначають персонажа з яким вони себе асоціюють як фемінного, 5 (26,3%) – як маскулінного і 5 (26,3%) – “Важко відповісти”.

Серед чоловіків: 8 (72,7%) визначили персонажа як маскулінного, ще 3 (27,3%) – “Важко відповісти”. Серед небінарних осіб розподіл рівний, по одному на кожну відповідь.

Ми бачимо, що чоловіки асоціюють себе лише з персонажами-чоловіками, а жінки не завжди обирають героїв, які відповідають їхньому гендеру.

У вибірку за питанням “Які характеристики має персонаж, який надихає?” увійшло 40 респондентів, які обрали персонажа. 22 (55%) жінок, 13 (32,5%) чоловіків і 5 (12,5%) небінарних осіб (див. Дод. С).

Серед них 7(17,5%) визначають свого персонажа як фемінного, 15 (37,5%) – як маскулінного, та 18 (45%) – “Важко відповісти”. Як і у попередньому питанні, ми можемо бачити, що гендер респондентів не повністю співпадає з тим, якому гендеру відповідає персонаж, якого підлітки обирають як того,

який їх надихає. З 22 респонденток жінок, лише 7 обрали персонажів, які мають фемінні характеристики.

Серед жінок: 6 (27,3%) респондентів визначають персонажа, який їх надихає, як фемінного, 5 (22,7%) – як маскулінного і 11 (50%) – “Важко відповісти”.

Серед чоловіків: 9 (69,2%) визначили персонажа як маскулінного, ще 4 (30,8%) – “Важко відповісти”. Серед небінарних осіб 3 – “Важко відповісти”, та по одному фемінному і маскулінному персонажу.

Порівнюючи з попереднім питанням: у персонажах, які надихають, частіше не бачать гендерних характеристик, ніж у персонажах з якими себе асоціюють, що цілком закономірно. Тенденція до того, що чоловіків надихають лише маскулінні персонажі, зберігається. Відсоток фемінних персонажів, яких обрали жінки, зменшується, тобто жінки частіше обирають більш маскулінных персонажів, коли мова йде про натхнення.

Риси, які підлітки вважають найбільш притаманними жінкам: зовнішня привабливість (66,7%), емоційність (68,3%), співчутливість (70%) (див. Дод. Т) відрізняються від рис, які, на їхню думку, більше притаманні чоловікам: сміливість (68,3%), незалежність (56,7%), амбітність (56,7%) (див. Дод. У). Зовнішню ж привабливість для чоловіків обрали лише 25% респондентів, а амбітність для жінок лише 30% респондентів.

Водночас, підлітки хотіли б мати наступні риси: сміливість (68,3%), незалежність (76,7%), зовнішня привабливість (68,3%), що більш відповідно рисам, які вони обрали притаманними чоловікам (див. Дод. Ф). Важливо відзначити, що параметри зовнішньої привабливості та незалежності можуть також бути пов'язані з підлітковим віком, коли орієнтація на власне тіло та розвиток самостійності стають ключовими завданнями вікового періоду. Також виявлено, що підлітки виявляють великий інтерес до розвитку амбіцій та активності. Активність має схожий визначений ними у чоловіків і жінок показник (10% різниці на користь чоловіків), а от амбітність, яку прагнуть мати підлітки, у жінок вони визначили на 20% менше, ніж у чоловіків. Жоден

з підлітків не обрав за бажану рису покірливості, проте для жінок 16% підлітків визначили рису покірливість як характерну.

На питання, якою має бути сучасна жінка, підлітки відповіли наступним чином: носить зручний для себе одяг (80%), також з довгим волоссям (30%), поголена (26,7%) та без бороди/вусів (33,3%) (див. Дод. X). Те, яким має бути сучасний чоловік було визначено підлітками наступним чином: носить зручний для себе одяг (78,3%), з бородою/вусами (30%), вагою більше 50 кілограм (31,7%), з великими м'язами (25%), вище 165см (36,7%), без макіяжу (21,7%), з короткими нігтями (28,3%), з коротким волоссям (23,3%), з довгим волоссям (21,7%), поголений (26,7%) (див. Дод. Ц).

Середня оцінка негативної стереотипізованості та сучасності поглядів респондентів визначена на основі аналізу даних, отриманих у результаті дослідження. Середні значення для негативної стереотипізованості щодо чоловіків складає "11,22" з "25" (або 44,9%), а щодо жінок – "8,98" з "20" (або 44,9%). Відзначимо, що середні показники стосовно сучасних поглядів склали "21,05" з "25" (або 84,2%).

У подальшому розгляді даних за статевою приналежністю виявлено наступне. Серед жінок середня негативна стереотипізованість щодо чоловіків становить "9,97" з "25" (або 39,87%), щодо жінок – "7,13" з "20" (або 28,52%). Водночас, середній показник сучасних поглядів склав "21,05" з "25" (або 94,32%).

У випадку з чоловіками, середня негативна стереотипізованість становить "13,29" з "25" (або 53,17%) щодо чоловіків та "11,92" з "20" (або 47,67%) щодо жінок. Середній рівень сучасних поглядів у цієї групи становить "18,23" з "25" (або 73,17%).

Більшість респондентів (60%) висловили думку, що сімейні обов'язки та забезпечення родини мають розподілятися порівну між обома партнерами. Додатково, 18,3% підлітків визначили, що такий розподіл повинен відбуватися згідно з домовленостями в межах сім'ї, запропонувавши альтернативний варіант відповіді, який не був включений у початкове

опитування. Лише 11,7% респондентів висловили думку, що забезпечення родини має бути виключно обов'язком чоловіка. Також 10% учасників опитування відповіли, що вони мають складнощі з відповіддю на це запитання (див. Дод. Ш).

На запитання про відповідальність за виховання дівчинки, переважна більшість підлітків (88,3%) відповіли, що це завдання батьків або опікунів рівною мірою. Лише 11,7% обрали відповідь, що це завдання матері/опікунки (див. Дод. Щ). У відповідь на запитання про виховання хлопчика, ситуація була подібною: 90% учасників визначили, що це завдання батьків або опікунів, тоді як лише 10% обрали відповідь, що це відповідальність виключно батька або опікуна (див. Дод. Ю).

За шкалою оцінок, де “1” означає “Повністю не згоден”, а “5” – “Повністю згоден”, 28,3% респондентів оцінили важливість формування чоловічих рис характеру у хлопців на рівні 2/5. Друге місце за популярністю зайняла відповідь “3/5”, яку обрали 26,7% учасників. 18,3% респондентів обрали значення “1”, а 15% – значення “5” (див. Дод. Я). Натомість, на питання про важливість формування жіночих рис характеру, поведінки та інтересів у дівчат, підлітки мали трохи відмінні відповіді. 28,3% учасників вибрали значення 3/5, ще 26,7% обрали значення 2/5, 23,3% – значення “1”, а 13,3% – значення “5” (див. Дод. А1). За отриманими даними можна зробити висновок, що підлітки відчувають певний рівень невизначеності або амбівалентності щодо важливості формування чоловічих та жіночих рис характеру. Вони розподілили свої відповіді по різних рівнях шкали, що вказує на те, що їхні погляди можуть бути різноманітними та залежать від конкретних контекстів або досвіду.

Вплив поширеності традиційних поглядів на життя підлітків сприймається ними переважно як нейтральний або навіть негативний, як було виявлено з їхніх відповідей на шкалі оцінок від “1” до “5”, де “1” вказує на негативний вплив, а “5” – на позитивний. Більшість учасників (31,7%) оцінили

вплив традиційних поглядів на середньому рівні (3/5), тоді як (28,3%) показали, що ці погляди мають значно негативний вплив (1/5).

Серед жінок, середній бал складає 2,16, а серед чоловіків 3,25, тобто чоловіки частіше позитивно оцінюють вплив традиційних поглядів на гендерні ролі на своє життя, а жінки частіше негативно (див. Дод. В1).

В опитуванні виявлено, що більшість підлітків (40%) відчували на собі упередження або дискримінацію через стать. З них частина (23,3%) назвали це частим явищем, а 35% майже ніколи не стикалися з гендерною дискримінацією.

Результати також висвітлили, що жінки частіше стикаються з гендерною дискримінацією. З 14 осіб, які відчувають дискримінацію, 10 (71,4%) – жінки, 1 (7,1%) – небінарна особа і лише 3 (21,4%) – чоловіки. Серед 22 осіб, які майже ніколи не зіткнулися з дискримінацією, 16 (72,7%) – чоловіки, і 6 (27,3%) – жінки. У групі, яка іноді стикається з гендерною дискримінацією (24 особи), 15 (62,5%) – жінки, 4 (16,7%) – небінарні особи і 5 (20,8%) – чоловіки (див. Дод. В1).

Серед жінок, які взяли участь у дослідженні (31 особа), 15 (48,4%) іноді зазнають гендерної дискримінації, 10 (32,3%) – часто, а 6 (19,4%) ніколи. Щодо чоловіків (24 особи), 16 (66,7%) ніколи не відчували дискримінації, 5 (20,8%) – іноді, а 3 (12,5%) – часто.

На запитання про рівність прав між чоловіками та жінками в Україні, 55% підлітків висловили думку, що жінки частіше стикаються з дискримінацією. 26,7% відповіли, що вважають права рівними, тоді як лише 5% відзначили, що дискримінація стосується чоловіків.

Зазначено, що більшість жінок, а саме 23 (74,2%), переконані, що жінки в Україні частіше дискриміновані (з них 21 жінка зазначила, що особисто відчувала дискримінацію), 3 (9,7%) вважають, що права жінок та чоловіків рівні, тоді як 5 (16,1%) висловили сумніви у цьому (див. Дод. В1).

Серед чоловіків 12 (50%) вважають, що права чоловіків і жінок рівні, 6 (25%) відзначають, що жінки частіше зазнають дискримінації, тоді як 3

(12,5%) переконані, що чоловіки стикаються з дискримінацією частіше (див. Дод. Г1).

У групі небінарних осіб 4 (80%) вважають, що жінки частіше зазнають дискримінації, тоді як 1 (20%) вважає, що права статей рівні (див. Дод. Г1).

Щодо напрямків діяльності, які найбільше зацікавили підлітків, були обрані наступні сфери: управління (45%), літературно-мистецька діяльність (36,7%), та акторсько-сценічна діяльність (36,7%). Інші напрямки, такі як обробка інформації (21,7%), праця з числами (20%), виробництво (20%), та обслуговування (20%), були менш популярними серед відповідей (див. Дод. Д1).

Традиційні гендерні ролі досі впливають на вибір сфер діяльності, особливо у випадках виховання, виробництва, обслуговування та керування транспортними засобами. Жінки виявляють більший інтерес до сфер, пов'язаних з акторсько-сценічною діяльністю та літературно-мистецькою діяльністю. Небінарні особи показують інтерес до літературно-мистецької діяльності, але менше залучені до інших сфер. Чоловіки частіше вибирають сфери виробництва та керування транспортними засобами, що відображає традиційні уявлення про гендерні ролі.

3.2 Розробка і впровадження програми тренінгів

У рамках дослідження було реалізовано програму, в якій взяли участь 15 учасників, всі з яких брали участь у дослідженні. Програма була розроблена на основі виявлених проблем у дослідженні, які стосувалися сприйняття та уявлень щодо гендерних ролей. У дослідженні було виявлено, що жінки відчують більшу схильність до дискримінації, а також були виявлені негативні стереотипи, які підлітки мали щодо характеристик жінок і чоловіків, включаючи як особистісні риси, так і зовнішність.

Отже, програма була спрямована на вирішення цих проблем шляхом підвищення усвідомленості учасників щодо гендерних стереотипів та їхнього впливу на суспільство. Цільовою метою було надати учасникам можливість

критично оцінити свої уявлення про гендерні ролі та розвинути навички аналізу та рефлексії. Програма сприяла перегляду стереотипних уявлень про гендерні ролі та формуванню більш об'єктивного та глибшого розуміння цієї проблематики серед учасників. Учні виконували завдання, спрямовані на формування усвідомленості щодо гендерних ролей. Головною метою програми було стимулювання учасників до усвідомлення того, що багато аспектів життя, пов'язаних з гендерними ролями, сприймаються за звичай і не піддаються критичному аналізу, а відбуваються автоматично, ґрунтуючись на стереотипах. Ця програма мала на меті стимулювати учасників до критичного мислення щодо цих аспектів і спонукати їх до рефлексії над власними уявленнями та поглядами на гендерні ролі. Це включало усвідомлення і аналіз таких аспектів, як соціальні очікування, негативні стереотипи щодо гендерних ролей у суспільстві. Через участь у програмі учасники мали намір розширити своє розуміння гендерних динамік та стати більш освіченими та обізнаними в цих питаннях. Програма тривала одну зустріч, яка складалася з трьох блоків по 40 хвилин з перервами по 10 хвилин між ними.

Мета заняття: рефлексія впливу стереотипів на сприйняття та поведінку, розширення світогляду учасників.

Частина 1: вправа “Подорож”.

1. Розділення учасників на групи та постановка завдання на 5 хвилин: “Уявіть, що ви вирушили у кількадечну подорож поїздом. Вам потрібно обрати собі сусідів у спальному купе. У кого з перелічених пасажирів ви б хотіли бути та з ким не хотіли б їхати в одному купе?”. Перелік пасажирів: хлопчик з порушенням слуху, жінка ромської національності з дитиною, молодий чоловік, який щойно вийшов із в'язниці, рок-співачка – феміністка, темношкірий іноземний студент, жінка у хіджабі (мусульманський жіночий одяг), п'яний футбольний фанат, солдат у військовій формі, жінка, хвора на рак, молода китайка, яка говорить виключно китайською, молодий художник, який ВІЛ-інфікований.

Далі відбувається обговорення та обґрунтування вибору учнями.

Підліткам надається інформаційний блок про стереотипи, які вони бувають, звідки з'являються, їхню користь та потенційну шкоду, сучасні дослідження.

Частина 2: перегляд зображень особистостей із різних сфер та різної зовнішності (військові, дизайнерки, програмісти, лікарки, науковці, тощо). Підліткам пропонується вгадати, якою професійною діяльністю займається людина на фото. Відбувається обговорення їхнього вибору та взаємозв'язку особистих установок із тим, якої професії нам можуть здаватися люди на вигляд.

Підліткам надається інформаційний блок про гендерні стереотипи, у процесі діалогу пропонується озвучити негативні гендерні стереотипи, які відомі учням.

Частина 3: вправа “Адвокатування”.

Учасники у випадковому порядку обирають папірці з описом людей, які можуть не співпадати застарілим уявленням про їхню стать або гендер. Задача підлітків – уявити себе адвокатом цієї особи та виправдати її/його дії, пояснюючи, чому вони вважають їх нормальними та виправданими. Перелік описів: жінка з дитиною, яка кричить у громадському транспорті, чоловік, який плаче у вагоні метро, безробітній чоловік, якого забезпечує дружина, жінка, яка залишила немовля з чоловіком і стала військовою, професійна гонщиця, чоловік, який працює майстром з манікюру.

Частина 4: рефлексія.

Обговорення вражень від заняття та висновків відносно стереотипів, їхнього впливу та можливостей їхнього переосмислення в повсякденному житті.

Це заняття спрямоване на розширення уявлень учасників про стереотипи, їхній вплив на сприйняття та поведінку, а також показ ширшого спектру можливостей у побудові міжособистісних відносин.

Висновки до розділу 3

У розділі 3 було представлено результати емпіричного аналізу, спрямованого на вивчення гендерних уявлень серед підлітків. Основною метою дослідження було визначення особливостей гендерної соціалізації підлітків та впливу гендерних стереотипів на їхнє самоусвідомлення.

Вибірка дослідження складала 60 осіб різного віку та гендерної приналежності, з переважанням підлітків у віці 13-14 років. Виявлено, що жіноча стать має більшу схильність до самовизначення в контексті гендерної ідентичності незалежно від вікової категорії. Дослідження підтвердило, що підлітковий вік є критичним періодом для засвоєння гендерних ролей через вплив родини, школи, медіа та інших соціальних інститутів, адже підлітки виявили обізнаність у цьому контексті, визначаючи взаємодію з іншими, вплив середовища, включаючи медіа, культурні норми та освітній чинник вагомими факторами впливу на формування уявлень про гендерні ролі. Крім того, підлітки проявили знання у погляді на гендерні ролі з точки зору історичних процесів і аналізу факторів впливу на зміни гендерних ролей. Аналізуючи контекст навколишнього середовища, контенту та інформації, яку споживають підлітки та їхнього сприйняття цих аспектів життя, було виявлено, що чоловіки асоціюють себе лише з персонажами-чоловіками та надихаються лише персонажами з маскулінними характеристиками. Жінки виявляють більшу гнучкість, вони частіше обирають більш маскулінних персонажів, коли мова йде про натхнення.

Проведене дослідження виявило суттєві відмінності у рівні самооцінки серед різних гендерних груп. Так, цисгендерні жінки показали середній рівень самооцінки, небінарні особи мали показник зі схильністю до нижчої самооцінки. Чоловіки демонстрували тенденцію до зростання рівня самооцінки з віком. Аналіз за методикою особистісного диференціалу показав, що позитивна самооцінка пов'язана з прогресивними поглядами та впевненістю в собі. Люди з сучасними поглядами, як правило, мають більший самоконтроль і незалежність. Висока самооцінка корелює з незалежністю і

самоконтролем. Також виявлено зв'язок між екстравертністю та впевненістю в собі: чим більш людина екстравертна, тим більше вона впевнена в собі. Екстравертність може бути пов'язана з відчуттям самоконтролю і незалежності.

Середні значення негативної стереотипізованості становлять майже однакові показники як для жінок, так і для чоловіків. Більше половини респондентів проявили тенденції до сучасних поглядів. Крім того, дослідження показало, що підлітки, які мають негативні стереотипні уявлення про одну стать, ймовірно, мають аналогічні стереотипні уявлення і про іншу стать. Підлітки прагнуть мати сміливість, незалежність і зовнішню привабливість, які вони асоціюють із чоловіками. Активність вони майже однаково визначили для обох статей, але амбітність частіше приписують чоловікам. Ніхто з підлітків не бажає бути покірливим, хоча деякі вважають цю рису характерною для жінок. Уявлення про атрибути, притаманні сучасній жінці або сучасному чоловіку у більшості підлітків не мали актуальності, проте серед тих, хто демонстрував тенденцію до суджень про це, у відповідях прослідковувалася стереотипізованість поглядів.

Результати також висвітлили, що жінки частіше стикаються з гендерною дискримінацією. Це свідчить про актуальність проблеми гендерної нерівності та необхідність подальшої роботи у цьому напрямку. Зазначено, що більшість жінок переконані, що жінки в Україні частіше дискриміновані (з них більшість зазначили, що особисто відчували дискримінацію). Серед чоловіків 50% вважають, що права чоловіків і жінок рівні. Також визначено, що традиційні гендерні ролі досі впливають на вибір сфер діяльності, особливо у випадках виховання, виробництва, обслуговування та керування транспортними засобами.

Соціально-психологічні чинники, виявлені у ході дослідження, підкреслили важливість освітнього простору у формуванні гендерних уявлень. Це підтверджує необхідність інтеграції соціальної роботи з акцентом на гендерну рівність. Особливо важливо зазначити, що спеціально розроблені

сесії, спрямовані на боротьбу з гендерними стереотипами, мали позитивний вплив на зміну усталених уявлень підлітків, демонструючи можливість ефективного корегування стереотипів через інтерактивну взаємодію. Таким чином, результати апробації дослідження підтвердили, що систематична робота з підлітками може суттєво вплинути на їхні уявлення про гендерні ролі, сприяючи формуванню більш рівноправного та справедливого суспільства.

У підсумку, дослідження підтвердило важливість подальших наукових пошуків у напрямку гендерної соціалізації підлітків. Важливо продовжувати впровадження гендерно чутливих методик в освітню та соціальну практику для ефективної боротьби з гендерними стереотипами та сприяння гендерній рівності. Здобуті дані можуть бути корисними для розробки програм та політик, спрямованих на підтримку підлітків у процесі формування їхньої гендерної ідентичності та самооцінки.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання дипломної роботи було проведено дослідження гендерних уявлень серед підлітків, що включало як теоретичний аналіз, так і емпіричне дослідження. Аналіз основних підходів до розуміння гендеру показав, що гендерні ролі та стереотипи продовжують відігравати значну роль у сучасному суспільстві, впливаючи на поведінку, самооцінку та міжособистісні відносини підлітків. Виявлено, що незважаючи на поступові зміни у суспільстві, традиційні гендерні ролі все ще мають сильний вплив, зокрема через медіа та культурні норми.

Емпіричне дослідження, проведене серед підлітків, виявило низку важливих аспектів. Зокрема, значна частина респондентів вказала на наявність гендерної дискримінації, при цьому жінки частіше відчують дискримінаційні прояви, ніж чоловіки. Це свідчить про те, що застарілі стереотипи, закріплені у суспільстві, впливають на повсякденне життя молоді, створюючи бар'єри для розвитку та самореалізації. Цей аспект підкреслює необхідність впровадження освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності підлітків щодо гендерних питань та розвитку критичного мислення.

Підлітки чітко усвідомлюють вплив різних факторів, таких як медіапростір, культура, виховання та взаємодія з однолітками, на формування їхніх гендерних уявлень і ролей. Дослідження показало, що більшість підлітків прагне досягти гендерної рівності, розуміючи важливість боротьби за рівні права та можливості для всіх гендерів. Це свідчить про позитивні тенденції у формуванні сучасних уявлень про гендер та готовність молоді до змін у суспільстві. Однак, виявлено і певні труднощі у досягненні цієї мети, зокрема через відсутність підтримки з боку деяких дорослих та інституцій.

Особливу увагу було приділено аналізу самооцінки та впевненості в собі серед підлітків. Виявлено, що фактори “сили” та “активності” мають кореляцію з рівнем впевненості в собі, що підтверджує зв'язок між

екстравертністю, незалежністю та самоконтролем. Висока самооцінка у підлітків пов'язана з їхньою здатністю відчувати власну незалежність та контроль над ситуацією, що є важливими аспектами формування особистості. Це підкреслює важливість створення умов для розвитку самостійності та впевненості підлітків через різноманітні освітні та виховні заходи.

Значущим є також те, що у досліджуваній групі підлітків жіночої статі спостерігається більша схильність до самовизначення в контексті гендерної ідентичності. Це свідчить про поступову зміну традиційних гендерних ролей та зростання важливості індивідуального підходу до визначення своєї ідентичності. Аналіз медійного контенту вказує на те, що засоби масової інформації продовжують відображати та посилювати гендерні стереотипи, зображуючи жінок переважно у ролі домогосподарок або жертв, а чоловіків – як сильних та незалежних. Це підкреслює необхідність критичного підходу до сприйняття медіаконтенту та важливості медіаграмотності для підлітків.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що стереотипи, які є формою фіксації культурного досвіду, можуть значно спрощувати нам життя, водночас, вони можуть втрачати свою актуальність та ставати негативними стереотипами. Визначено, що негативні гендерні стереотипи продовжують суттєво впливати на формування самооцінки та поведінкових моделей підлітків. Проте, сучасна молодь демонструє високий рівень усвідомлення цих проблем та прагнення до гендерної рівності. Це створює передумови для позитивних змін у суспільстві. Важливо відзначити, що для досягнення цих змін необхідна підтримка з боку державних інституцій, освітніх закладів та громадських організацій, які можуть сприяти створенню сприятливого середовища для розвитку підлітків.

Таким чином, дипломна робота підтвердила актуальність дослідження гендерних уявлень серед підлітків. Отримані результати можуть бути використані для розробки програм та заходів, спрямованих на рефлексію гендерних стереотипів та сприяння гендерній рівності у суспільстві. Зокрема, важливим є розробка освітніх програм, які включають компоненти гендерної

освіти та критичного мислення, що дозволить підліткам більш свідомо ставитися до питань гендеру та рівності.

Підсумовуючи, можна сказати, що дослідження гендерних уявлень серед підлітків є важливим кроком до розуміння та вирішення проблеми гендерної дискримінації. Залучення підлітків до активного обговорення цих питань, а також впровадження освітніх та соціальних ініціатив, спрямованих на підвищення їхньої обізнаності та розвитку критичного мислення, може стати важливим інструментом у актуалізації гендерних стереотипів та формуванні більш егалітарних суспільних ролей. Важливо також продовжувати дослідження у цій сфері, щоб мати змогу адаптувати та вдосконалювати існуючі програми та стратегії, з урахуванням нових викликів та змін у суспільстві.

Загалом, дипломна робота робить вагомий внесок у розуміння процесів гендерної соціалізації підлітків та акцентує на доречності переосмислення наявних уявлень, щоб зменшити вплив негативних гендерних стереотипів через освітні та соціальні програми. Подальші дослідження в цій сфері можуть сприяти побудові більш рівноправного та справедливого суспільства, де кожен індивід матиме можливість реалізувати свій потенціал незалежно від гендеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волосевич, І., Прочуханова, О., & Стрельник, О. “Гендерні стереотипи та ролі очима молоді: до і після початку повномасштабної російської агресії. Звіт за результатами дослідження”. Info Sapiens для ГО “Інсайт” за підтримки KVINFO та New Democracy Fund. 2022. URL: https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/GS_2.pdf (дата звернення: 11.06.2024).
2. Гендер в деталях. (2021). Тест Бекдел: чи означає, що фільм, який його пройшов, можна вважати феміністичним? 2021. URL: <https://genderindetail.org.ua/news/bechdel-test.html> (дата звернення: 11.06.2024).
3. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / пер. М. Бабак, О. Давліканової, М. Дмитрієвої, М. Козир, Л. Компанцевої, К. Левченко, М. Скорик, О. Суислової. Київ : Вістка, 2021. С. 30. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/12.2021/slovník.pdf> (дата звернення: 11.06.2024).
4. Годзь, Н. Травматичне розщеплення та культурні стереотипи і етнічна ідентичність в світлі розуміння опозиції “свій” – “чужий”. Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур: матеріали 16-ї Міжнародної наукової конференції, м. Острог, 22-23 червня 2023 р. С 46-49. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8874/1/Zbirnyk.pdf> (дата звернення: 11.06.2024).
5. Голуб, О., Веснянка, О. Порадник “Медіа без упереджень: слова мають значення. Як українським медіа наблизитися до європейських стандартів”. Видано в межах проекту “Свобода медіа в Україні”, що впроваджується в рамках спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи “Партнерство заради належного врядування”. URL: <https://rm.coe.int/manual-for-web-pdf/16809c9920> (дата звернення: 11.06.2024)
6. Закон України. Про внесення змін до Закону України “Про рекламу” щодо протидії дискримінації за ознакою статі. Відомості Верховної Ради України

(ВВР), 2021, № 50, ст. 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1750-20#Text>
(дата звернення: 11.06.2024)

7. Кімел М. Гендероване суспільство / Майкл С. Кімел; [пер. з англ. Сусанна Альошкіна; наук. ред. Світлана Оксамитна]. Київ : Сфера, 2003. 490 с.
8. Лавриненко Н.В. Гендерні стереотипи масової свідомості. Українське суспільство: моніторинг – 2000 р.: І-нт соціології НАН України, 2000.
9. Маєрчик М. Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. Київ : Критика, 2017. 217 с.
10. Марценюк, Т. О. Гендерна рівність і недискримінація на практиці. Київ : КОМОРА, 2021. 176 с.
11. Міністерство соціальної політики України. Наказ від 07.02.2020 р. № 86. Доступ: Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text>
(дата звернення: 11.06.2024).
12. Мудрик А. Гендерна компетентність особистості: теорія, діагностика, розвиток. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 204 с.
13. Навчальний посібник із психологічної практики для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей / За ред. О.Д. Кравченко, В.Ф. Моргуна. Полтава. 118 с. 2008.
14. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Порадник “Як наблизити свою редакцію та контент до гендерної чутливості”. 26 с. 2021. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/4/485153.pdf> (дата звернення: 11.06.2024).
15. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV, чинний, поточна редакція від 03.08.2023 р. Доступ: Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
(дата звернення: 11.06.2024).
16. Семигіна, Т. Сучасна соціальна робота. Академія праці, соціальних відносин і туризму. 277 с. 2020.
17. Фонд Народонаселення ООН в Україні. Ставлення громадян до гендерно зумовленого та домашнього насильства. 21 с. 2021. URL:

https://ukraine.unfra.org/uk/GBV_survey2021.<https://genderindetail.org.ua/news/unfra-ukraina-survey.html> (дата звернення: 11.06.2024).

18. Хомчук, О. П. Сутність впевненості у собі та її особистісні детермінанти в підлітковому віці [Сторінки 624-641]. 2013. Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
19. Що таке гендерні стереотипи та як із ними боротися. Центральний орган виконавчої влади з питань юстиції. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/scho-take-genderni-stereotipi-ta-yak-iz-nimi-borotisyu> (дата звернення: 11.06.2024).
20. Barbee H., Schrock D. Un/Gendering social selves: How nonbinary people navigate and experience a binarily gendered world. *Sociological Forum* 34 (3): 572–93. 2019.
21. Barnabe C. Equity, diversity, inclusion, and social justice in CanMEDS 2025. Published online 2023 Mar 21. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10042795/> (дата звернення: 11.06.2024)
22. Campbell, J. A., McIntyre, J., Kucirkova, N. Gender Equality, Human Development, and PISA Results over Time. *Social Sciences*, 10(12), Article 480. 2021.
23. Council of Europe. Сексизм: Помітити. Назвати. Припинити. Human rights Channel. 2024. URL: <https://human-rights-channel.coe.int/stop-sexism-uk.html> (дата звернення: 11.06.2024).
24. Daniels, E. A., Zurbriggen, E. L., & Ward, L. M. (2020). Becoming an object: A review of self-objectification in girls. *Body Image*, 33, 278-299. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1740144519302487> (дата звернення: 11.06.2024).
25. Darwin, H. Challenging the Cisgender/Transgender Binary: Nonbinary People and the Transgender Label. *Sociologists for Women in Society*, 34(3). 2020. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0891243220912256> (дата звернення: 11.06.2024).
26. Dhruvil Gala, Mohammad Omar Khursheed, Hannah Lerner, Brendan O'Connor, and Mohit Iyyer. Analyzing Gender Bias within Narrative Tropes. 2020. In *Proceedings of the Fourth Workshop on Natural Language Processing and Computational Social*

- Science, pages 212–217. URL: <https://aclanthology.org/2020.nlpcss-1.23> (дата звернення: 11.06.2024).
27. Dodgers, S., Cordoba, S., & Coe, J. Examining the Role of Childhood Experiences in Gender Identity and Expression: An Interpretative Phenomenological Analysis Using Social Learning Theory. 2023. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12147-023-09314-4> (дата звернення: 11.06.2024).
28. Ellemers N. Gender Stereotypes. *Annual Review of Psychology*. Vol. 69, January 2018. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011719> (дата звернення: 11.06.2024).
29. Fahs, B. *Unshaved: Resistance and Revolution in Women's Body Hair Politics*. University of Washington Press. 298 p. 2022. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=5HxvEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=gillette+shaving+beauty+standards&ots=Fgqy5j47e5&sig=vMKQjUd4AHgM60CJ-tzv1w-dtb8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 11.06.2024).
30. Gilchrist, E., & Zhang, K. C. (2024). Gender Stereotypes in the UK Primary Schools: Student and Teacher Perceptions. *International Journal of Educational Reform*, 33(3), 270–294. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/10567879221114889> (дата звернення: 11.06.2024).
31. Gonzales A. *Woman Turned Warrior: An Analysis on the Strong Female Character Trope and the Influence it has on Gender Stereotypes Through the Use of Back Cover Copy*. Portland State University. Publication Date: Spring 2021. URL: https://pdxscholar.library.pdx.edu/eng_bookpubpaper/55/ (дата звернення: 11.06.2024).
32. González-Pérez, S., Mateos de Cabo, R., & Sáinz, M. Girls in STEM: Is It a Female Role-Model Thing? *Frontiers in Psychology*, 11, Article 2204. 2020. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2020.02204/full> (дата звернення: 11.06.2024).
33. Gouck, J. The Problematic (Im)Persistence of the Manic Pixie Dream Girl in Popular Culture and YA Fiction. *The Journal of Popular Culture*, Published online: 27 Jun

2023. URL: <https://doi.org/10.1080/00497878.2023.2216933> (дата звернення: 11.06.2024).
34. Griffiths, D. A. Georgina Somerset, British Intersex History, and the I in LGBTQI. *Journal of Homosexuality*. Published online: 23 Jan 2023. URL: <https://doi.org/10.1080/00918369.2022.2164234> (дата звернення: 11.06.2024).
35. Gruenbaum, E., Earp, B. D., Shweder, R. A. Reconsidering the role of patriarchy in upholding female genital modifications: Analysis of contemporary and pre-industrial societies. *International Journal of Impotence Research*, 35, 202–211. 2022. <https://www.nature.com/articles/s41443-022-00581-5> (дата звернення: 11.06.2024).
36. Högberg, B., Strandh, M., Hagquist, C. Gender and secular trends in adolescent mental health over 24 years – The role of school-related stress. 2020. *Social Science & Medicine*, 250. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S027795362030109X> (дата звернення: 11.06.2024).
37. Jackson, E. F., & Bussey, K. Under Pressure: Differentiating Adolescents' Expectations Regarding Stereotypic Masculine and Feminine Behavior. Original Article. Volume 83, 303–314. 2020. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11199-019-01113-0> (дата звернення: 11.06.2024).
38. Kelly E. ICRW and UNICEF Innocenti release new report on gender socialization in adolescence. ICRW. 23 March 2017. URL: <https://www.icrw.org/icrw-unicef-innocenti-release-new-report-gender-socialization-adolescence/> (дата звернення: 11.06.2024).
39. Kia, H., Robinson, M. Poverty in Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, Two-Spirit, and Other Sexual and Gender Minority (LGBTQ2S+) Communities in Canada: Implications for Social Work Practice. Volume 31, Issue 6. 2021.
40. Kumar, A. M., Goh, J. Y. Q., Tan, T. H. H., & Sie, C. S. Q. Gender Stereotypes in Hollywood Movies and Their Evolution over Time: Insights from Network Analysis. *Big Data Cogn. Comput.* 2022, 6(2), 50. URL: <https://doi.org/10.3390/bdcc6020050> (дата звернення: 11.06.2024).

41. Libby E. D. Gender socialization: Implications for gender differences in self-concept among adolescents. 2007. URL: <https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1044&context=thesis> (дата звернення: 11.06.2024).
42. Liegghio, M., Sloos, R., & Ciordas, H. “He/his/she/her/father/mother/son/daughter”: A critical reflection of reproductions of cis-normativity and cis-dominance in preparing qualitative data for analysis. *Qualitative Research*. Volume 23, Issue 5, First published online May 9, 2022. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/14687941221096592> (дата звернення: 11.06.2024).
43. Lips, H. M. *Sex and Gender: An Introduction*, Seventh Edition. Waveland Press, Inc. Long Grove, Illinois. 2020. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=xgjaDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&dq=sex+meaning+in+psychology&ots=WqnWqmJfY3&sig=We51RZWY48R0tew1937F_tFcx30&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 11.06.2024).
44. Löffler C. S., Greitemeyer T. Are women the more empathetic gender? The effects of gender role expectations. Volume 42, pages 220–231. Published: 02 February 2021. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-020-01260-8> (дата звернення: 11.06.2024).
45. Nagata, J. M., Ganson, K. T., Austin, S. B. Emerging trends in eating disorders among sexual and gender minorities. *Current Opinion in Psychiatry*, 33(6), 562-567. 2020.
46. Nomura, T. A possibility of inappropriate use of gender studies in human-robot interaction. *Curmudgeon Corner*. Volume 35, 751–754. 2019. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-019-00913-y> (дата звернення: 11.06.2024).
47. Patterns of Implicit and Explicit Stereotypes III: Long-Term Change in Gender Stereotypes. Volume 13, Issue 1. First published online January 27, 2021. URL: <https://doi.org/10.1177/1948550620988425> (дата звернення: 11.06.2024).

48. Poskin, P. A Brief History of the Anti-Rape Movement. Resource Sharing Project. 2006. URL: <https://resourcesharingproject.org/resources/a-brief-history-of-the-anti-rape-movement/> (дата звернення: 11.06.2024).
49. Reshaping Adolescents' Gender Attitudes: Evidence from a School-Based Experiment in India. (2022). *American Economic Review*, 112(3), 899–927. URL: <https://doi.org/10.1257/aer.20201112> (дата звернення: 11.06.2024).
50. Richie, B. E, Martensen, K. M. Resisting Carcerality, Embracing Abolition: Implications for Feminist Social Work Practice. *Feminist Inquiry in Social Work*, 35(1). 2019.
51. Ristori, J., Cocchetti, C., Romani, A., Mazzoli, F., Vignozzi, L., Maggi, M., Fisher, A. D. Brain Sex Differences Related to Gender Identity Development: Genes or Hormones? *International Journal of Molecular Sciences*, 21(6), 2123. 2020.
52. Russo, L. Female Representation through the Embodiment of Desire. *RIThink*, 2023, Vol. 13. Affiliation: RIT Croatia. URL: https://www.rithink.hr/archive/2023_13/2023_Russo-Female_Representation_Through_the_Embodiment_of_Desire_FINAL.pdf (дата звернення: 11.06.2024).
53. Sá, G., Tavares, P., Alvelos, H. Where are the Women? An Overview of Female Representation in Popular Contemporary Animation Feature Films. July 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/377526589_Where_are_the_Women_An_Overview_of_Female_Representation_in_Popular_Contemporary_Animation_Feature_Films (дата звернення: 11.06.2024).
54. Solbes-Canales, I., Valverde-Montesino, S., & Herranz-Hernández, P. Socialization of Gender Stereotypes Related to Attributes and Professions Among Young Spanish School-Aged Children. *Frontiers in Psychology*, 11, Article 609. 2020. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2020.0609/full> (дата звернення: 11.06.2024).
55. Song, N., Olivo, D., & Lancaster, J. Exploring the Effect of a Film Director's Gender on Female Film Representation. *Journal of Student Research*, Volume 12, Issue 3,

2023. URL: <https://www.jsr.org/index.php/path/article/view/1964/1269> (дата звернення: 11.06.2024).
56. Sunil, D. The Superwoman Trope – An Analysis on Excessive Masculine Woman Superheroes in Movies, Anime, and TV Shows. *International Journal of English Literature and Social Sciences*, 5(6), Nov-Dec. 2020. URL: https://mail.ijels.com/upload_document/issue_files/64IJELS-112202028-TheSuperwoman.pdf(дата звернення: 11.06.2024).
57. Thomas, N. P., Winter, K. *Social work with young people in care: Looking after children in theory and practice*. 2024.
58. Trautner, M. N., & Hoffman, J. Periods, Penises, and Patriarchy: Perspective Taking and Attitudes about Gender among Middle School, High School, and College Students. *Journal of Adolescent Research*. Published online: May 18, 2022. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/23780231221100378> (дата звернення: 11.06.2024).
59. UNICEF. *Advancing Positive Gender Norms and Socialization through UNICEF Programmes: Monitoring and Documenting Change. Final Report, December 2020*. 70 p. URL: https://www.unicef.org/eca/media/16441/file/Advancing_Positive_Gender_Norms_and_Socialization_through_UNICEF_Programmes%3A_Monitoring_and_Documenting_Change.pdf (дата звернення: 11.06.2024).
60. Wiesner-Hanks M. E. *Gender in History: Global Perspectives*. 3rd ed. WILEY Blackwell, 2022. 320 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=EqdJEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR8&dq=view+on+gender+roles+in+society&ots=LETGvYxAb0&sig=ddiUpe7iNLWehH4o5H6nuJUNwS8&redir_esc=y#v=onepage&q=view%20on%20gender%20roles%20in%20society&f=false(дата звернення: 11.06.2024).

«Модель формування уявлень про гендерні ролі»

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ГЕНДЕРНІ РОЛІ

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ

1 ВЗАЄМОДІЯ З ЛЮДЬМИ, СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА НИМИ

- Батьки/опікуни
- Від значущих осіб до перехожих

Їхня модель, що транслюють нормальним, що ненормальним

2 ВЕРБАЛЬНИЙ/ НЕВЕРБАЛЬНИЙ СПАДОК

Те, що передається з покоління в покоління (казки, іграшки, традиції, форми гри, релігійні атрибути).

3 НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ (КОНТЕНТ), ІНФОРМАЦІЯ

Реклама/ЗМІ/
мультфільми/фільми/серіали
/пісні/соціальні мережі/атрибути
популярності/мода, інфлюенсери як
швидкоплинне зовнішнє джерело,
тощо...

(гоління жінок як наслідок реклами, тропи в медіапродуктах, які зображають нереалістичну репрезентацію жінок, водночас брак репрезентації різних жіночих тіл/інтелекту, табування менструації, культура зґвалтування)...

4 ДЕРЖАВНА ТА СВІТОВА ПОЛІТИКА

Ухвалення законів, кількість жінок у Верховній Раді, жіноче обрізання, можливість впливати на рішення, інклюзивність місць, безпека у просторі...

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ГЕНДЕРНІ РОЛІ

НА КОГО ВПЛИВАЮТЬ ГЕНДЕРНІ РОЛІ

ЛЮДИ:

різних рас/національностей/
статей/гендерів/сексуальних
орієнтацій/різного віку, тощо.

НА ЩО ВПЛИВАЮТЬ ГЕНДЕРНІ РОЛІ

На поведінку, зовнішній вигляд, стосунки (характер стосунків, ролі в стосунках), самосприйняття особистістю (розуміння сильних/слабких сторін, пріоритетів у виборі професії, ставлення до свого тіла), інтереси і розвиток у них, вибір у самовираженні.

Методика “Рівень впевненості в собі” (за Зімбардо)

Хід проведення:

Методика включає 30 тверджень. Потрібно відзначити ті з них, з якими респондент згоден.

Перелік тверджень:

1.Більшість людей, мабуть, наполегливіші, ніж я.

Я не наважуюся призначати побачення і приймати запрошення на побачення із-за своєї соромливості.

2.Якщо в їдальні подадуть несвіжу їду, я скаржитимуся адміністрації.

4.Я уникаю зачіпати почуття інших людей, навіть якщо мене образили.

5.Якщо продавцеві коштувало великих зусиль показати мені товар, який не зовсім мені личить, мені важко сказати йому “ні”.

6.Коли від мене вимагають що-небудь зробити, а я не розумію, навіщо це треба, то прошу, аби мені пояснили це.

7. У спорах я прагну знайти такі аргументи, аби остаточно і безповоротно переконати оточуючих в своїй правоті.

8.Я прагну вирватися вперед, як і більшість людей.

9.Чесно кажучи, люди часто використовують мене в своїх інтересах.

10. Я отримую задоволення, зав'язуючи розмову з новими людьми.

11. Я часто не знаю, що сказати людям іншого кола, які здаються мені привабливими.

12. Думаю, що пройти співбесіду при влаштуванні на роботу мені виявиться куди складніше, ніж зібрати необхідні документи.

13.Я переживаю нерішучість, коли треба зателефонувати малознайомій людині.

14.Я соромлюся повернути покупку в магазин, навіть якщо виявляю, що вона неякісна.

15.Якщо родич або близький друг дратує мене, я швидше приховую

свої відчуття, чим проявлю незадоволеність.

16.Буває, що я уникаю ставити питання через страх здатися безглуздим.

17.У сварці я інколи боюся, що хвилюватимуся і мене почне трясти.

18.Якщо хто-небудь висловлює точку зору, яку я вважаю невірною, я не соромлюся висловити і свою точку зору.

19.Роблячи покупки на ринку, я уникаю сперечатися з продавцями про ціну.

20.Коли я роблю що-небудь важливе, я стараюся, аби про це дізналися інші.

21.Я відвертий і щирий у вираженні своїх почуттів.

22.Якщо хтось розповсюджує про мене плітки, я прагну при першій же нагоді поговорити з ним про це.

23.Частенько мені важко сказати “ні”.

24.При необхідності я умію узяти під контроль навіть сильні свої емоції.

25.Якщо мене де-небудь погано обслужили, я не соромлюся поскаржитися адміністрації.

26.Коли мені роблять комплімент, я часто не знаю, що сказати у відповідь.

27.Якщо в театрі або на заняттях сусіди заважають мені розмовами, я прошу їх говорити тихше або розмовляти де-небудь у іншому місці.

28.Той, хто намагається пролізти в черги попереду мене, може бути впевнений, що отримає від мене відсіч.

29.Я швидко і рішуче висловлюю свою думку.

30.Бувають випадки, коли я розгублений настільки, що просто не можу нічого сказати.

Методика особистісного диференціалу (за Шапарь)

Хід проведення:

Методика включає 21 шкалу. Респонденту потрібно визначити балом оцінку самого себе за рисами особистості, позначаючи їх вираженість від 0 до 3.

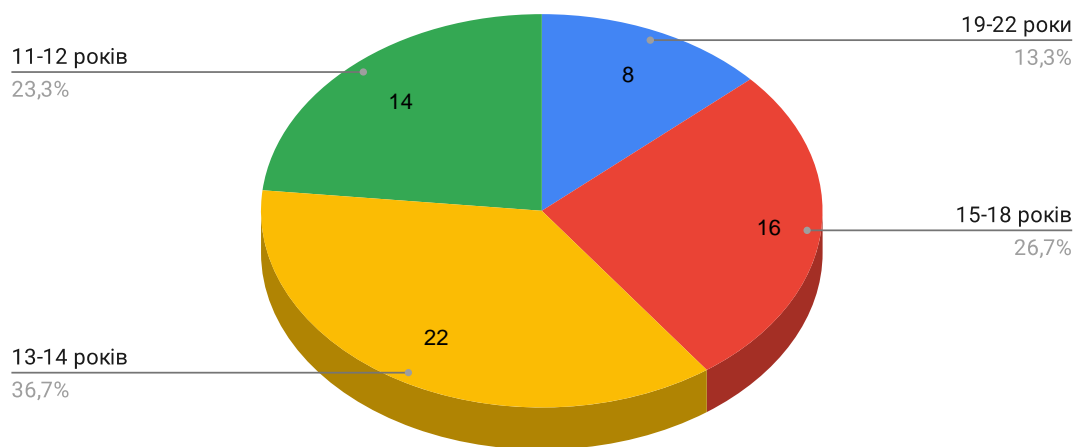
Перелік рис особистості:

1	Привабливий	3 2 1 0 1 2 3	Непривабливий
2	Слабкий	3 2 1 0 1 2 3	Сильний
3	Говіркий	3 2 1 0 1 2 3	Мовчазний
4	Безвідповідальний	3 2 1 0 1 2 3	Відповідальний
5	Упертий	3 2 1 0 1 2 3	Поступливий
6	Замкнутий	3 2 1 0 1 2 3	Відкритий
7	Добрий	3 2 1 0 1 2 3	Егоїстичний
8	Залежний	3 2 1 0 1 2 3	Незалежний
9	Діяльний	3 2 1 0 1 2 3	Пасивний
10	Черствий	3 2 1 0 1 2 3	Чуйний

11	Рішучий	3 2 1 0 1 2 3	Нерішучий
12	Апатичний	3 2 1 0 1 2 3	Енергійний
13	Справедливий	3 2 1 0 1 2 3	Несправедливий
14	Розслаблений	3 2 1 0 1 2 3	Напружений
15	Метушливий	3 2 1 0 1 2 3	Спокійний
16	Ворожий	3 2 1 0 1 2 3	Дружелюбний
17	Упевнений	3 2 1 0 1 2 3	Непевнений
18	Самотній	3 2 1 0 1 2 3	Комунікабельний
19	Чесний	3 2 1 0 1 2 3	Нещирий
20	Несамостійний	3 2 1 0 1 2 3	Самостійний
21	Дратівливий	3 2 1 0 1 2 3	Товстошкірий

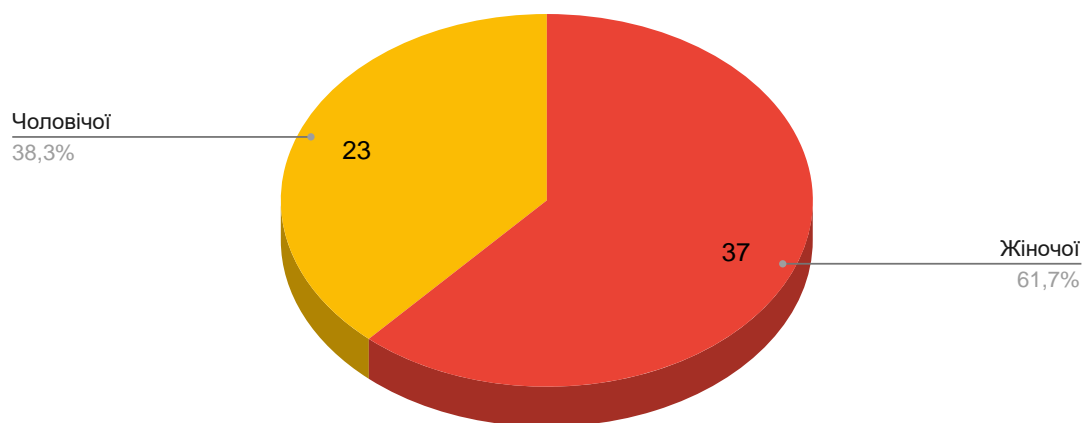
Діаграма: “Вік респондентів”

Вік респондентів:

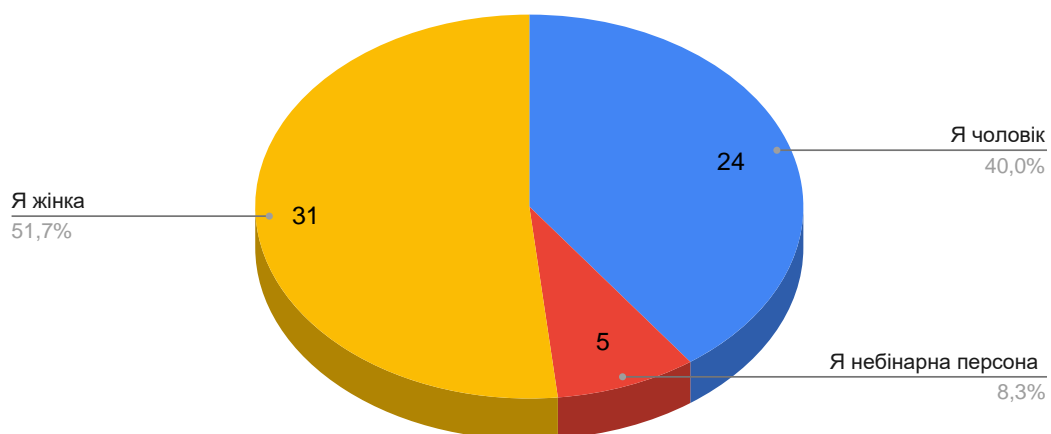
Діаграма: “Стать респондентів”

Якої Ви статі? Стать зумовлена структурою генів і є поняттям біологічним.

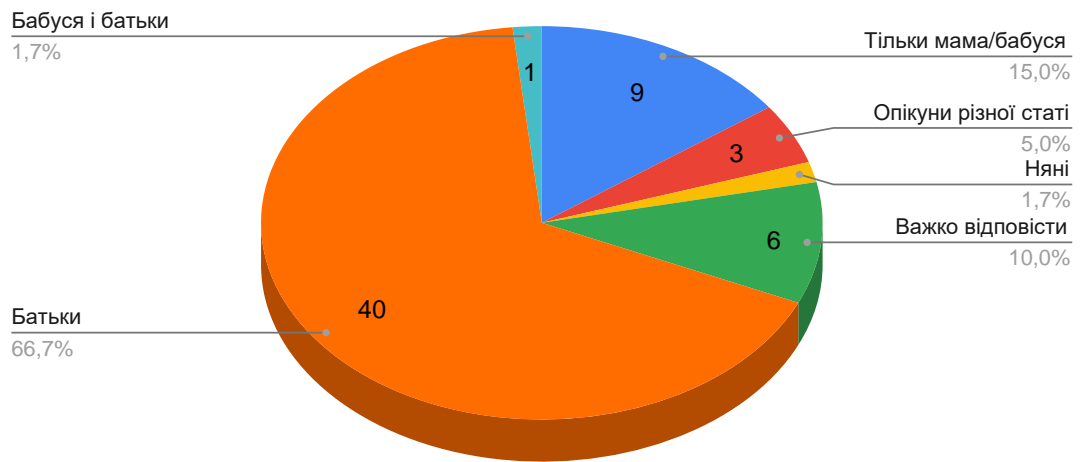
Діаграма: “Гендерна приналежність респондентів”

Як Ви визначаєте свою гендерну приналежність?

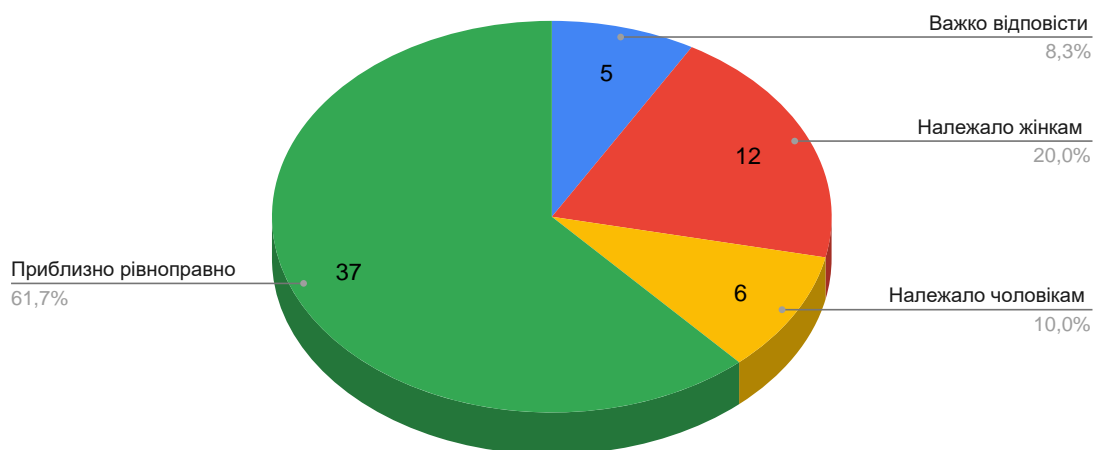
Діаграма: “Родина респондентів”

У сім’ї в дитинстві переважну частину часу Вас виховували:

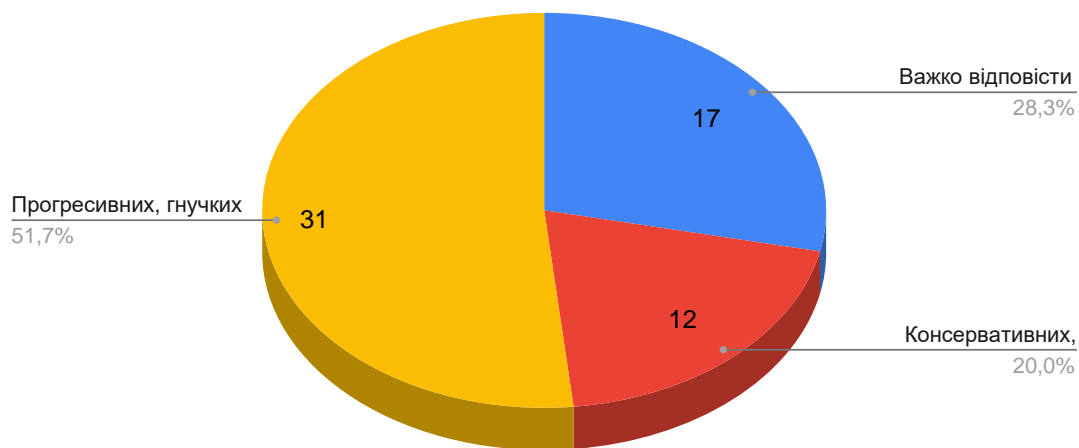
Діаграма: “Керівне становище в родині респондента”

В сім’ї Вашого дитинства в основному керівне становище:

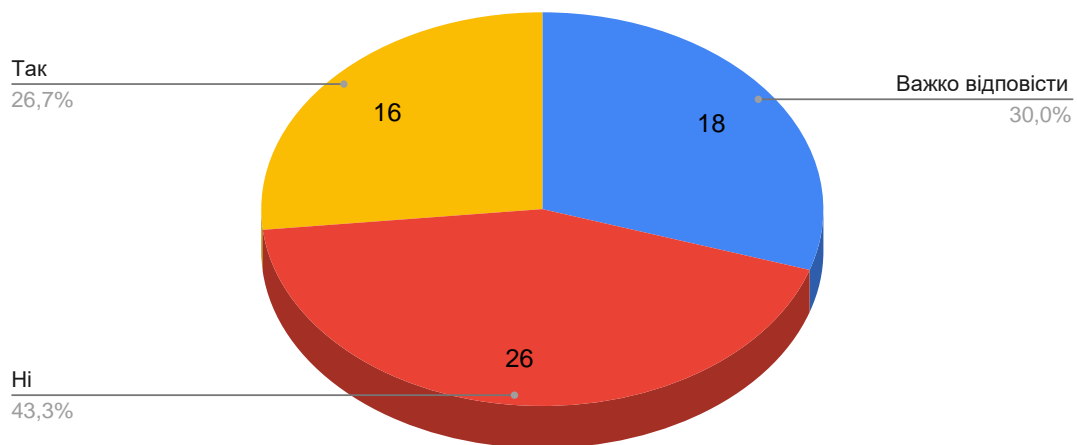
Діаграма: “Прогресивність та консервативність у родині респондента”

Ви б описали своїх батьків/опікунів радше як:

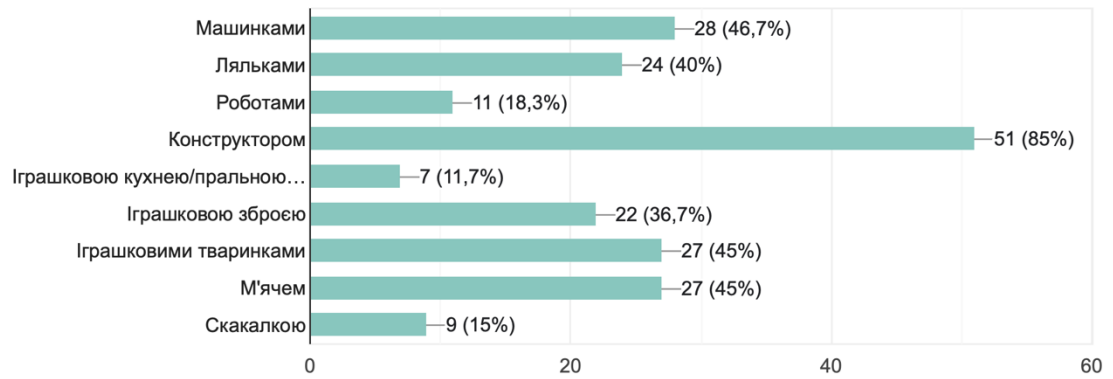
Діаграма: “Релігійність у родині респондента”

Чи могли б Ви назвати свою родину релігійною/віруючою?

Діаграма: “Вербальний та невербальний спадок респондентів 1”

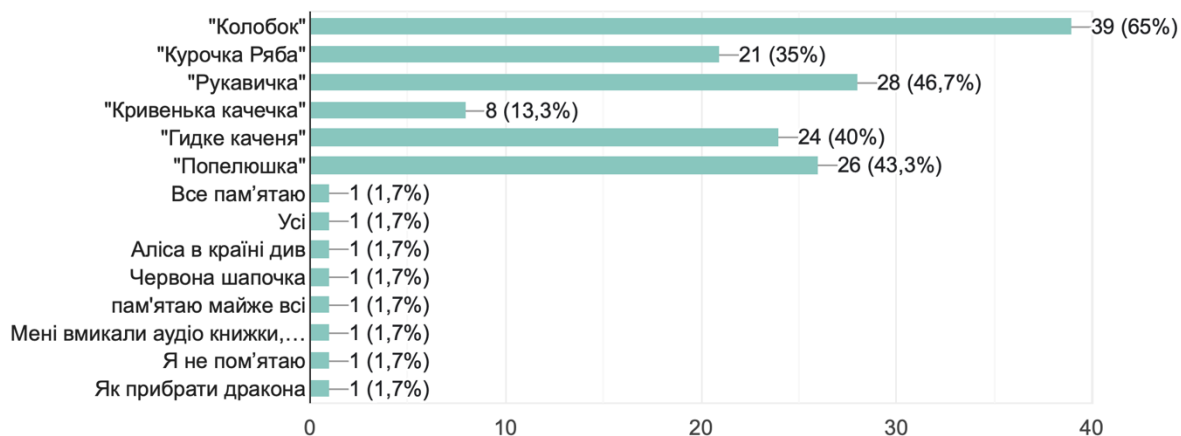
Чим, здебільшого, Ви гралися у дитинстві? Оберіть, будь ласка, не більше 3 відповідей.
60 відповідей

Діаграма: “Вербальний та невербальний спадок респондентів 2”

Які казки з дитинства Ви пам'ятаєте? Оберіть, будь ласка, не більше 2 відповідей.

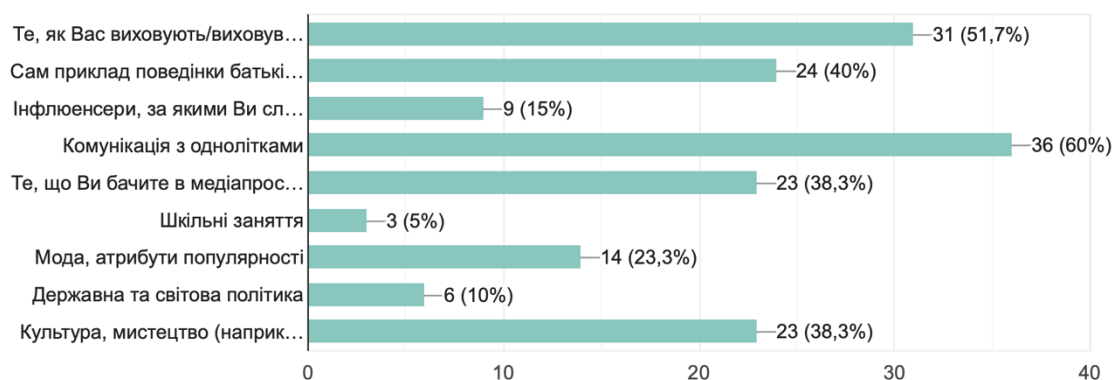
60 відповідей

Діаграма: “Бачення респондентів щодо впливу на їхні уявлення про
гендерні ролі”

Що найбільше впливає на формування Ваших уявлень про те, що притаманно певній
статі/певному гендеру? Оберіть, будь ласка, не більше 3 відповідей.

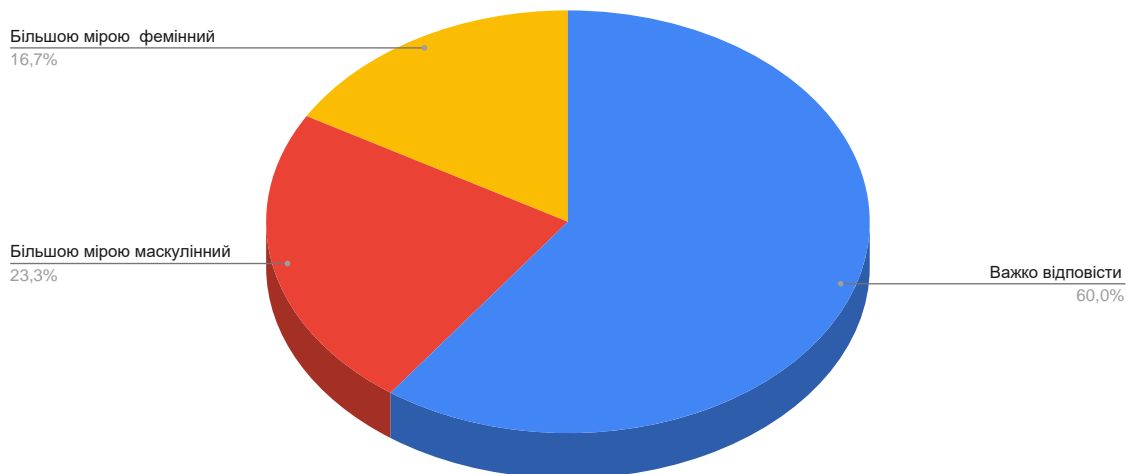
60 відповідей

Діаграма: “Характеристики персонажа, з яким асоціює себе респондент”

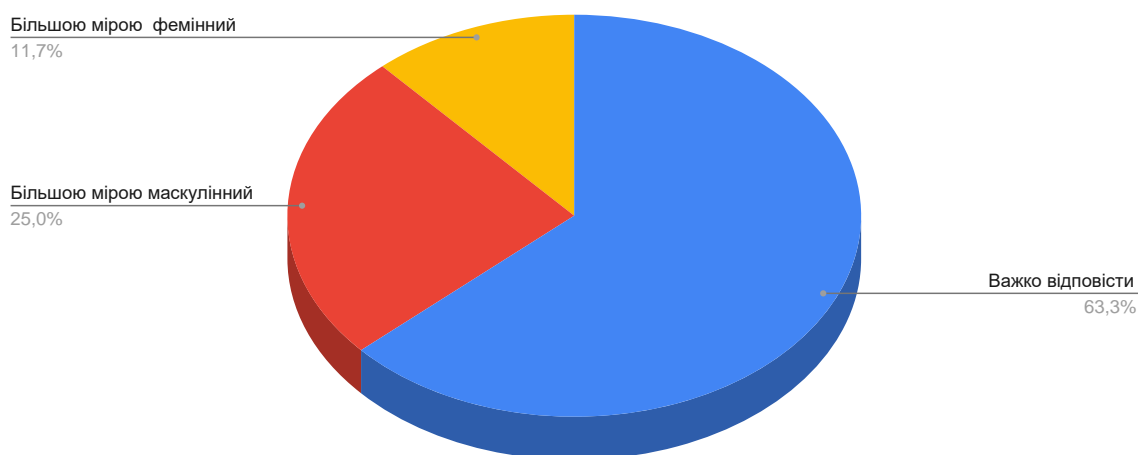
Персонаж, з яким себе асоціюють

Які характеристики має цей персонаж?

Діаграма: “Характеристики персонажа, який надихає респондента”

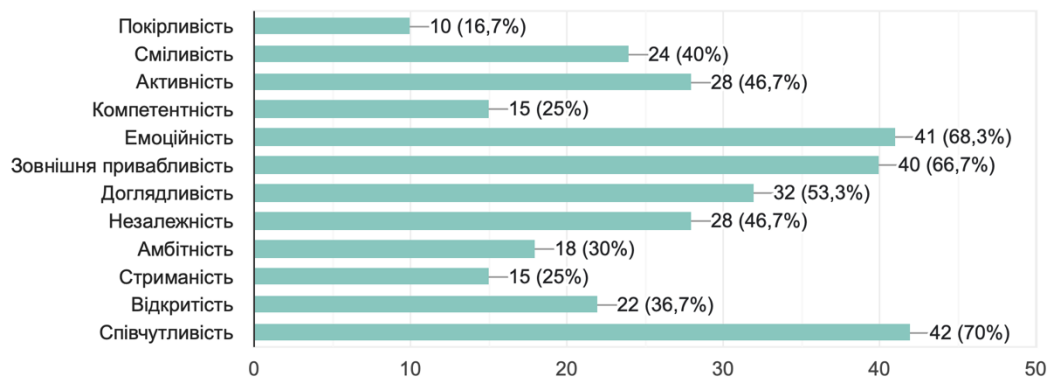
Які характеристики має цей персонаж?

Діаграма: “Визначені респондентами характеристики, які вони вважають притаманними жінкам”

Які характеристики, на Вашу думку, притаманні жінкам? Оберіть, будь ласка, не більше 5 відповідей.

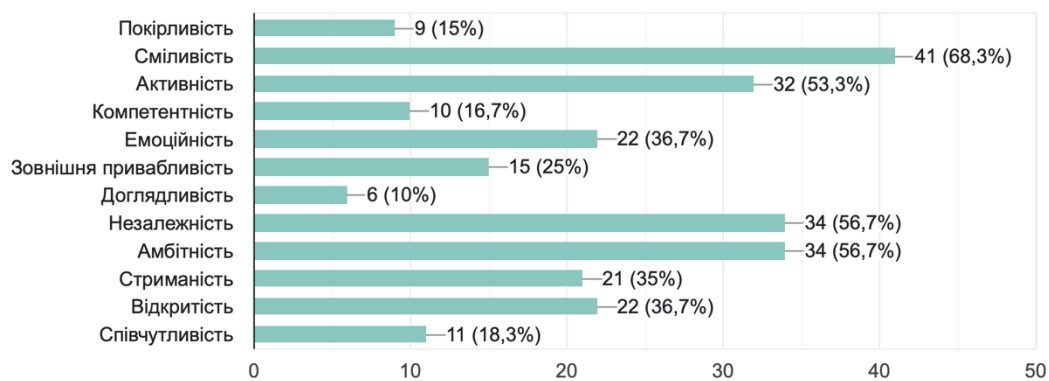
60 відповідей

Діаграма: “Визначені респондентами характеристики, які вони вважають притаманними чоловікам”

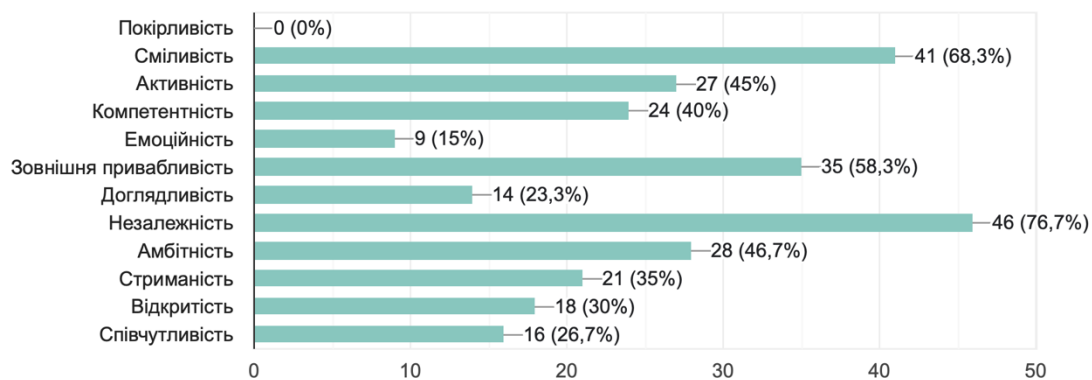
Які характеристики, на Вашу думку, притаманні чоловікам? Оберіть, будь ласка, не більше 5 відповідей.

60 відповідей

Діаграма: “Визначені респондентами характеристики, які вони хотіли б мати”

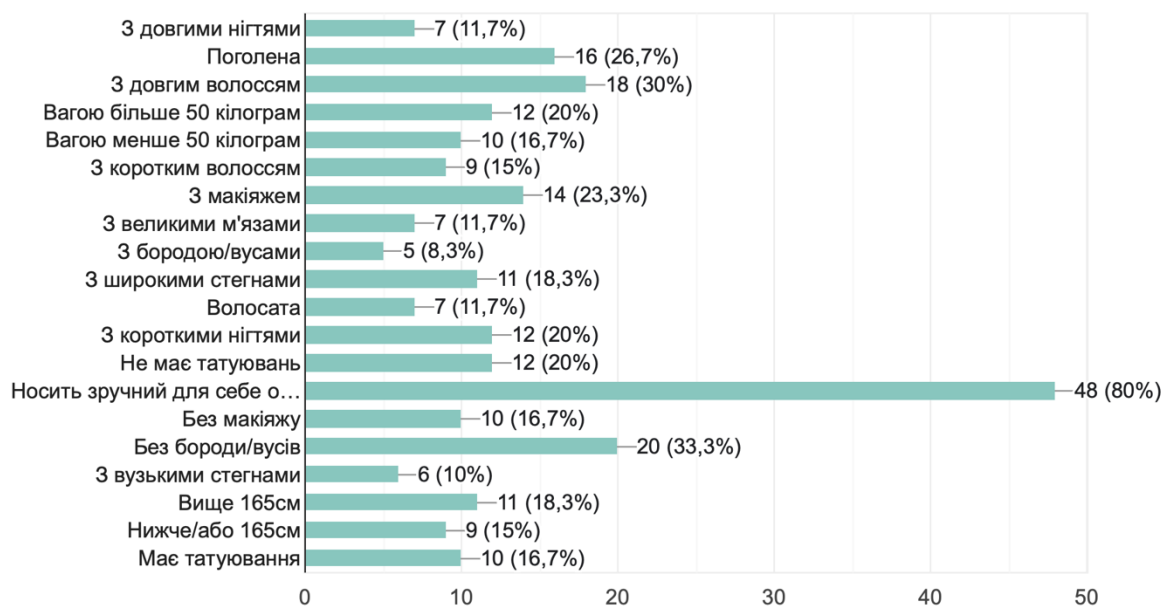
Які характеристики Ви б хотіли мати? Оберіть, будь ласка, не більше 5 відповідей.
60 відповідей

Діаграма: “Визначені респондентами характеристики, які мають бути притаманними сучасній жінці”

Якою має бути сучасна жінка? Оберіть, будь ласка, не більше 5 відповідей.

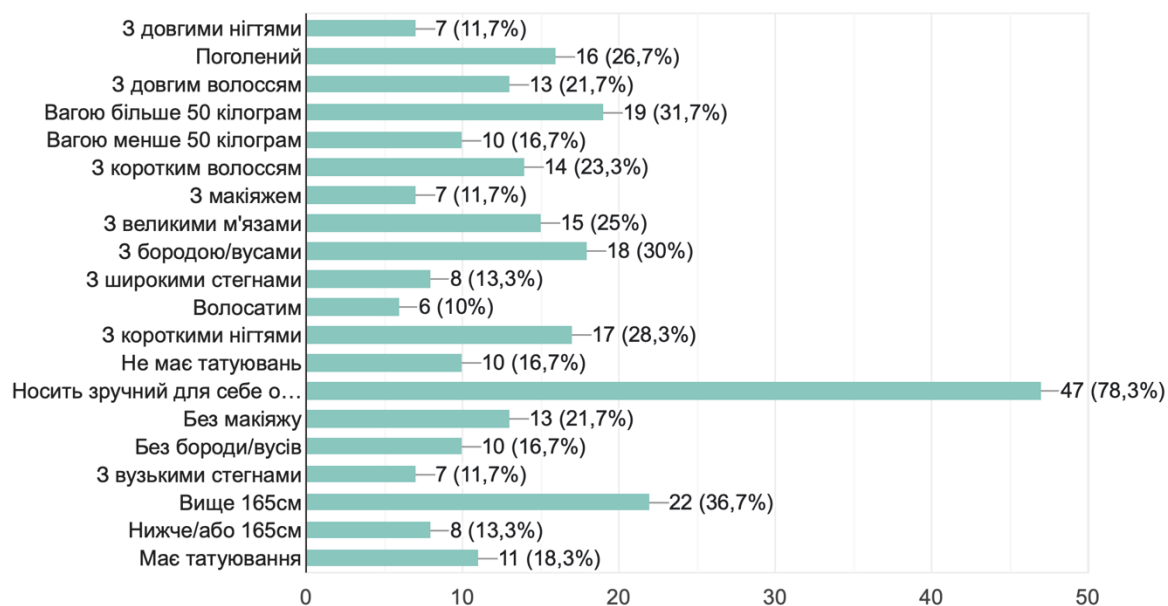
60 відповідей

Діаграма: “Визначені респондентами характеристики, які мають бути притаманними сучасному чоловіку”

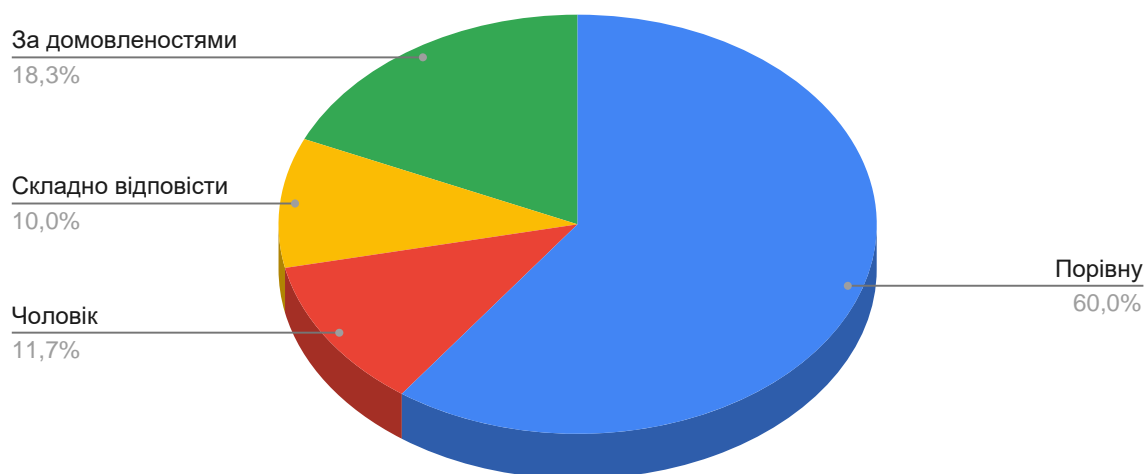
Яким має бути сучасний чоловік? Оберіть, будь ласка, не більше 5 відповідей.

60 відповідей

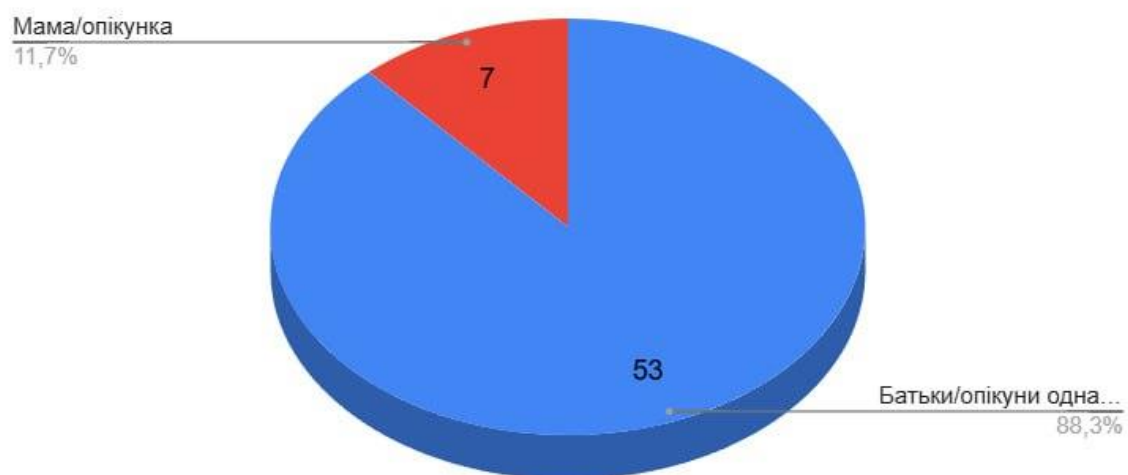
Діаграма: “Уявлення респондентів про те, хто має забезпечувати родину”

Хто має забезпечувати родину?

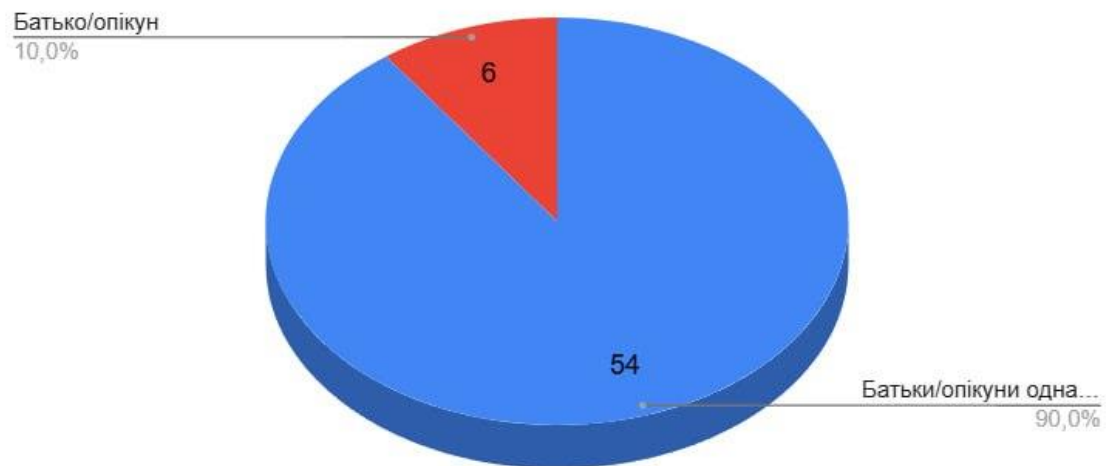
Діаграма: “Відповідальність за виховання дівчинки”

Хто несе більшу відповідальність за виховання дівчинки?

Діаграма: “Відповідальність за виховання хлопчика”

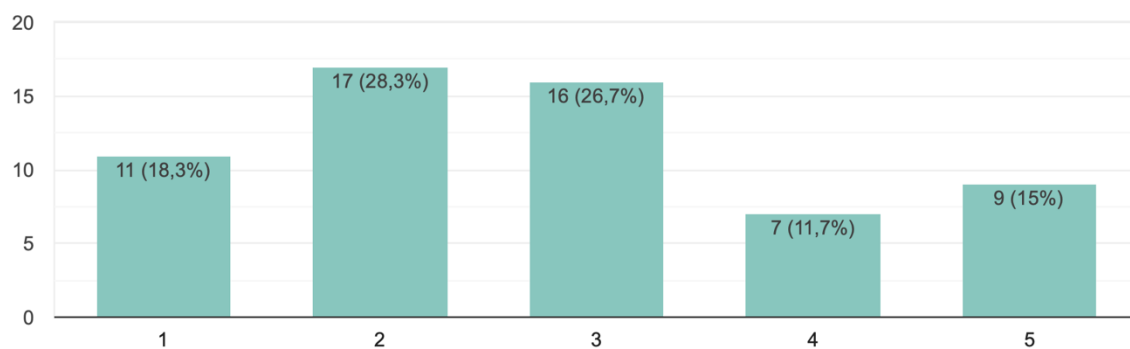
Хто несе більшу відповідальність за виховання хлопчика? ⋮

Діаграма: “Формування у хлопцях чоловічі риси”

Чи важливо, на вашу думку, формувати у хлопцях чоловічі риси характеру, поведінку, інтереси?

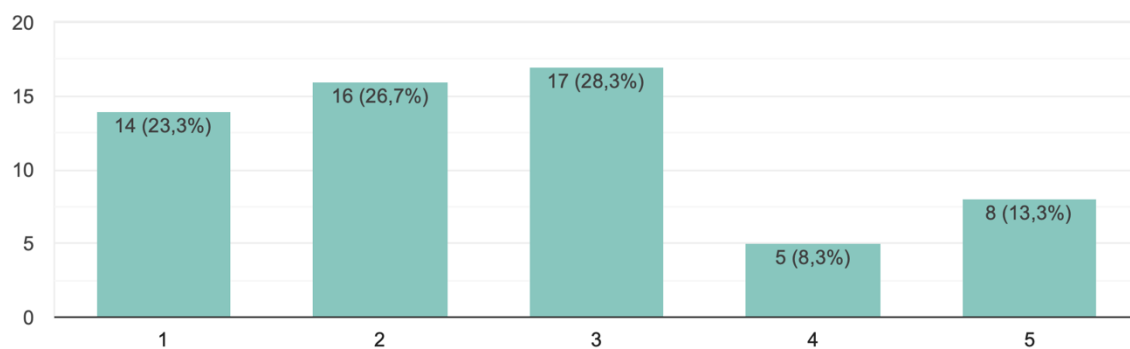
60 відповідей

Діаграма: “Формування у дівчатах жіночих рис”

Чи важливо, на вашу думку, формувати у дівчатах жіночі риси характеру, поведінку, інтереси?

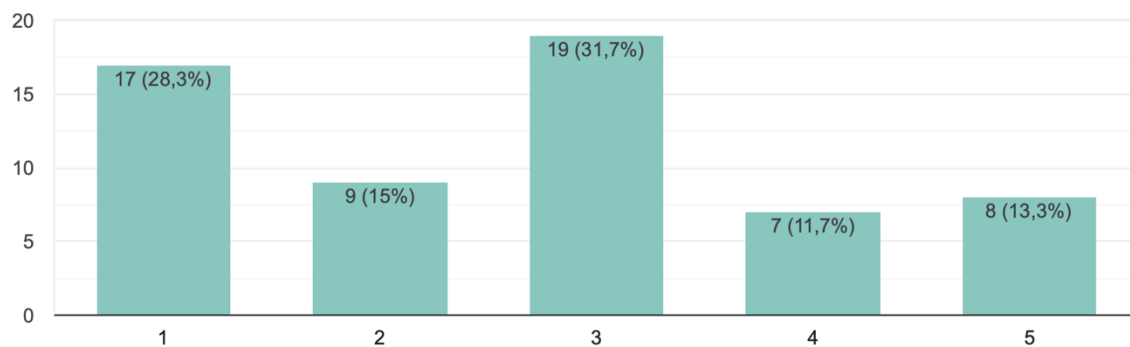
60 відповідей

Діаграма: “Вплив поширеності традиційних поглядів”

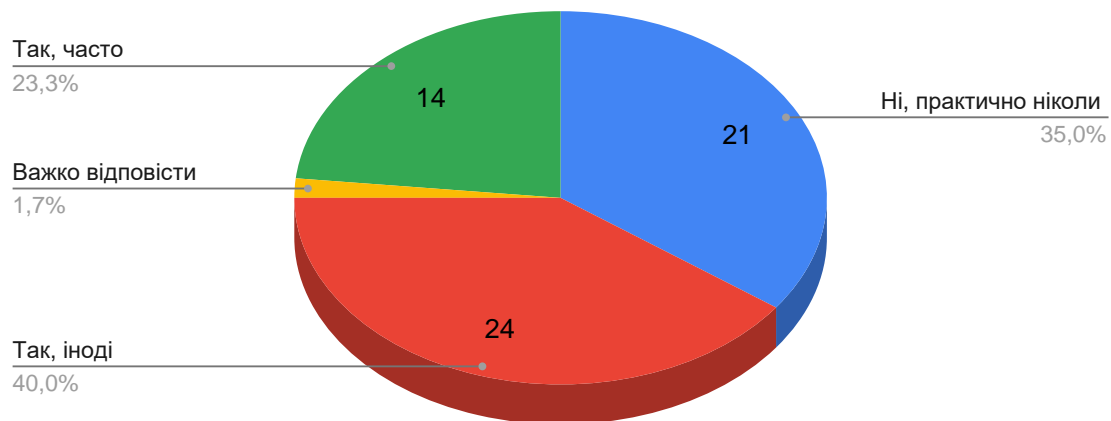
Поширеність традиційних поглядів на ролі жінки і чоловіка скоріше позитивно чи негативно впливають на ваше життя?

60 відповідей

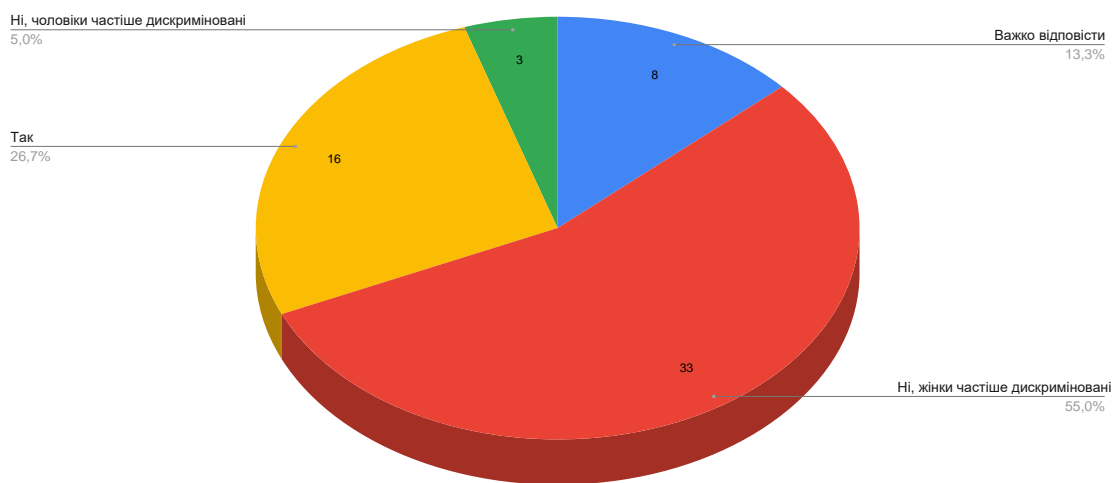
Діаграма: “Дискримінація”

Чи відчували Ви колись упередження чи дискримінацію відносно себе за ознакою статі?

Діаграма: “Рівність”

Як Ви вважаєте, чи мають жінки та чоловіки рівні права в Україні?

Діаграма: “Сфери діяльності”

	Серед 31 Жінок	Серед 24 Чоловіків	Серед 5 небіжачок	Всього
Виховання	5	2	1	8
Управління	15	11	1	27
Акторсько-сценічна діяльність	16	6	0	22
Праця з числами/ співвідношеннями	7	5	0	12
Виробництво	4	8	0	12
Оформлення документів	3	0	0	3
Обслуговування (наприклад інформаційне/медичне)	8	4	0	12
Літературно-мистецька діяльність	14	3	5	22
Обробка інформації	6	7	0	13
Ремонт	0	1	1	2
Керування транспортними засобами	1	7	0	8
Підсумок	79	54	8	141